

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 67 | 2013 | št. 1-2 (147) | str. 1–272

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Tina Bahovec, dr. Bojan Balkovec (tehnični urednik),
dr. Borut Batagelj, dr. Rajko Bratož, dr. Ernst Bruckmüller, dr. Ivo Goldstein,
dr. Žarko Lazarevič, dr. Dušan Mlacovič (namestnik odgovornega urednika),
dr. Božo Repe, dr. Franc Rozman, Janez Stergar, dr. Peter Štih (odgovorni
urednik), dr. Marta Verginella, dr. Peter Vodopivec, dr. Marija Wakounig

Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo
vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 28. marca 2013.

Prevodi: Nives Sulič Dular (angleščina), Amy Patton (angleščina),
Niko Hudelja (nemščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2/1, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2012: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokoјence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE,
AŠKERČEVA CESTA 2, 1000 LJUBLJANA
Nova Ljubljanska banka, d.d., Ljubljana, Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

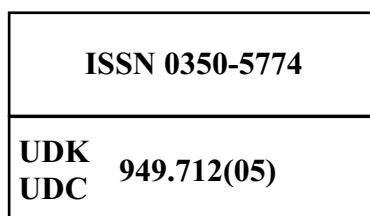
Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Republike Slovenije

Prelom in tisk: Littera picta, d.o.o., Ljubljana, junij 2013

Naklada: 1250 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: International Bibliography of the Social Sciences, Historical
Abstracts, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the
History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences
Bibliographies,
European Reference Index for the Humanities (ERIH)

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International editorial Board: dr. Tina Bahovec, dr. Bojan Balkovec (Technical Editor),
dr. Borut Batagelj, dr. Rajko Bratož, dr. Ernst Bruckmüller, dr. Ivo Goldstein,
dr. Žarko Lazarevič, dr. Dušan Mlacovič (Deputy Editor-in-Charge),
dr. Božo Repe, dr. Franc Rozman, Janez Stergar, dr. Peter Štih (Editor-in-Charge),
dr. Marta Verginella, dr. Peter Vodopivec, dr. Marija Wakounig

Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on March 28th 2013.

Translated by: Nives Sulič Dular (English), Amy Patton (English),
Niko Hudelja (German)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2/1, phone: +386 1 241-1200,
e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2011): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €

Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE,
AŠKERČEVA CESTA 2, 1000 LJUBLJANA
Nova Ljubljanska banka, d.d., Ljubljana, Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

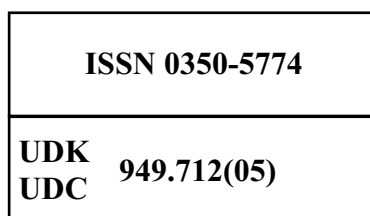
Co-Financed by: The Republic of Slovenia

Printed by: Littera picta, d.o.o., Ljubljana, June 2013

Print Run: 1250 copies

Historical Review is included in the following international databases:
International Bibliography of the Social Sciences, Historical Abstracts,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies,
European Reference Index for the Humanities (ERIH)

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

KAZALO – CONTENTS

Razprave – Studies

- Monique **O’Connell**, Individuals, Families, and the State in Early Modern Empires: the case of the Venetian *Stato da Mar* 8–27
Posamezniki, družine in država v imperijih zgodnjega novega veka.
Primer beneškega *Stato da Mar*
- Mitja **Potočnik**, Valvasorjeva navezanost na nekatere svoje knjige ob koncu njegovega življenja..... 28–58
Valvasor’s Attachment toward the End of His Life to Some of His Books
- Alojz **Cindrič**, Študentke s Kranjske na dunajski univerzi 1897–1918 60–85
Female Students from Carniola at the University of Vienna between 1897 and 1918
- Irena **Selišnik**, Zborovanja na Kranjskem v letih 1900–1913 in razmerja moči: »Ako hočemo biti zmagovavci moramo poučevati ljudstvo po shodih ...« 86–109
Political Rallies in Carniola between 1900 and 1913 and Power Relations: “If We Want to Win We Have to Instruct People in Political Rallies ...”
- Žarko **Lazarevič**, Družba in gospodarstvo med obema vojnama (Vprašanja ravni modernizacij)..... 110–134
Society and Economy in the Period between WWI and WWII: The Level of Modernization
- Nevenka **Hacin**, Vpliv družbenih razmer in bivalnega okolja na življenje zasavskih otrok do srede 20. stoletja 136–151
The Impact of Social and Dwelling Conditions on the Lives of Children from Zasavje in the First Half of the 20th Century
- Bojan **Godeša**, O političnem delovanju ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana v prvih mesecih okupacije 152–170
Political Activities of Dr. Grigorij Rožman, Bishop of Ljubljana, during the First Months of the Fascist Occupation

Staša **Ivanec**, Otroci in mladostniki z motnjami v telesnem in duševnem razvoju v pravnih dokumentih v Sloveniji (1958–1980) 172–200
Children and Adolescents with Physical and Mental Disabilities in Slovene Legal Documents (1958–1980)

Peter **Pirker**, SOE Agents in Austria: Persecution, Post-War Integration and Memory 202–227
Agenti SOE v Avstriji. Preganjanje, povojna integracija in spomin

Problemi in diskusija – Problems and Discussion

Boris **Golec**, K prikazu novejšje zgodovine v *Slovenskem zgodovinskem atlasu* (Ljubljana, Nova revija, 2011) 230–238
The Concept of Contemporary History in the Slovenian Historical Atlas /Slovenski zgodovinski atlas/ (Ljubljana, Nova revija, 2011)

Kongresi in simpoziji – Congresses, Symposia

36. zborovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Rogla, 18.–20. oktober 2012 (Jurij Hadalin) 240–242
36th Conference of the Historical Association of Slovenia, Rogla, 18.–20. oktober 2012

Mednarodni posvet Prebivalstvo v Sloveniji in sosednjih deželah v zgodovinski perspektivi: raziskovalni izzivi historične demografije, Koper, 13. in 14. december 2012 (Aleksij Kalc) 243–247
The Population of Slovenia and Its Neighboring Countries from a Historical Perspective: Research Challenges of Historical Demography (International Conference). Koper, December 13 – 14, 2012

Ocene in poročila – Review and Reports

Herwig Wolfram, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum – Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien mit Zusätzen und Ergänzungen. Herausgegeben, übersetzt und kommentiert und um die Epistola Theotmari wie um Gesammelte Schriften zum Thema ergänzt* (Kajetan Gantar) 250–255

Esad Kurtović, Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosaća (Ignacij Voje).....	256–257
Claudio Povoło, Zanzanù: Il bandito del lago (1576–1617) (Erik Toth).....	258–259
Matthias Krüger in Isabella Woldt (ur.), Im Dienst der Nation, Identitätsstiftungen und Identitätbrüche in Werken der bildenden Kunst (Željko Oset).....	260–264
Aleksander Lorenčič, Prelom s starim in začetek novega, Tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990–2004) (Bojan Balkovec).....	265–267

Razprave

Monique O'Connell
 Individuals, Families, and the State
 in Early Modern Empires: the case of the
 Venetian *Stato da Mar*

UDC 94+316.3(450.341)"14/15"

O'CONNELL, Monique, PhD., Associate Professor, Wake Forest University, Department of History, USA NC 27106 Winston- Salem, 1834 Wake Forest Road, oconneme@wfu.edu.

Individuals, Families, and the State in Early Modern Empires: the case of the Venetian *Stato da Mar*

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 67/2013 (147), No. 1-2, pp. 8–27, 45 notes

Language: En. (Sn., En., Sn.)

This article takes a Carpaccio painting as an entry point to the functioning of the Venetian maritime state in the late medieval and early modern period and offers an introduction to the historiographical issues surrounding Venice's Renaissance empire. The article demonstrates how ties of kinship and clientage were used to construct and maintain Venetian governance in its maritime territories. While earlier historiography conceptualized these territories within a colonialist or a nationalist framework, this article contends that empire is a useful framework of analysis for Venice, looking at how the Venetian case fits within definitions of early modern empires.

Key words: Venice, Empire, Family, Administration, Networks

Author's Abstract

UDK 94+316.3(450.341)"14/15"

O'CONNELL, Monique, dr., izr. profesorica, Wake Forest University, Department of History, USA NC 27106 Winston- Salem, 1834 Wake Forest Road, oconneme@wfu.edu.

Posamezniki, družine in država v imperijih zgodnjega novega veka. Primer beneškega *Stato da Mar*

Zgodovinski časopis, Ljubljana 67/2013 (147), št. 1-2, str. 8–27, cit. 45

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik En. (Sn., En., Sn.)

Pričujoča razprava o delovanju beneške pomorske države v poznem srednjem veku in v začetku novega veka, ki je za svoje izhodišče uporabila sliko Vittoreja Carpaccia, predstavlja uvod v obravnavo historiografskih vprašanj, povezanih z beneškim novoveškim imperijem. Tekst razkriva, kako so beneški rektorji (upravitelji) v pomorskem delu beneškega imperija pri vzpostavljanju in vzdrževanju oblasti uporabljali sorodstvene vezi in koncept klientaže (pokroviteljstva). Medtem ko je starejše zgodovinske obravnave ta ozemlja v konceptualnem kontekstu kolonializma ali pa v kontekstu nacionalizma, pričujoča razprava zagovarja tezo, da je za Benetke bolj ustrezen kontekst imperija, in poskuša ugotoviti, v kolikšni meri primer Beneške republike ustreza definicijam imperijev v zgodnjem novem veku.

Ključne besede: Benetke, imperij, družina, upravljanje, omrežja

Avtorski izvleček

POVZETEK

Posamezniki, družine in država v imperijih zgodnjega novega veka. Primer beneškega *Stata da Mar*

Monique O'Connell

Pričujoča razprava o delovanju beneške pomorske države v poznem srednjem veku in v začetku novega veka, ki je za svoje izhodišče uporabila sliko Vittoreja Carpaccia, predstavlja uvod v obravnavo historiografskih vprašanj, povezanih z beneškim novoveškim imperijem. Beneški patriciji, ki so bili za dobo dveh let poslani kot rektorji (upravitelji) v različna mesta in kraje pod beneško oblastjo, so bili v središču tristranskih pogajanj med beneško državo in njenimi podaniki. Uspešnost ali neuspešnost beneške imperialne politike sta bili dejansko odvisni od sposobnosti teh uradnikov, ki so delovali kot posredniki med centrom in periferijo, da v času svojega službovanja uveljavijo interese beneške države. Članek razkriva, kako so rektorji s pomočjo sorodstvenih vezi in klientaže (sistem pokroviteljstva) vzpostavljali in vzdrževali lokalna omrežja oblasti, ki so prinašala korist tako njim samim kot tudi beneški oblasti na njenih pomorskih ozemljih. Toda medtem ko je rektor z dobrimi zvezami uveljavljal interese tistih, ki so bili vezani na njega, pa so tisti podaniki, ki so bili izključeni iz privilegirane elite, to elito povezovali s pretokom uslug in ugodnosti, ki jih je nudila beneška država. Zaradi tega omenjenih zvez pogosto niso razumeli kot maziva, zaradi katerega se je vladno kolesje gladko vrtelo, ampak so jih imeli za »dušečo zaroto,« ki naj bi po njihovem še učinkoviteje izkoriščala preostalo prebivalstvo. Članek nadalje razmišlja o presečišču zgodovine srednjega in zgodnjega novega veka s sodobnimi zahtevami po narodnostni identiteti in političnih pravicah. Medtem ko je starejše zgodovinopisje obravnavalo beneška prekomorska ozemlja v konceptualnem kontekstu kolonializma ali pa v kontekstu nacionalizma, pričujoča razprava zagovarja tezo, da je za Benetke bolj ustrezen koncept imperija, in skuša ugotoviti, v kolikšni meri primer Beneške republike ustreza definicijam imperijev v zgodnjem novem veku. Na osnovi modela središčnega imperija sociologinje Karen Barkey raziskava ugotavlja, da beneška institucionalna struktura, nagnjenost k pogajanju in barantanju in pa njeno imperialno območje ustrezajo najnovejšim zgodovinskim in sociološkim definicijam imperija. Med beneškim in drugimi imperiji pa je tudi nekaj očitnih razlik. Beneško pojmovanje etnične in rasne raznolikosti ni bilo enako onemu v kasnejših imperijih. Prav tako se velikost in moč beneškega imperija zagotovo ne moreta (in se nista mogla) kosati s španskim, portugalskim, britanskim, nizozemskim ali angleškim imperijem zgodnjega novega veka. Tudi Benečani sami so zelo redko prepoznavali svojo državo kot imperij. Kljub temu študija kaže, da bi koncept imperija lahko pomagal premostiti še vedno izjemno širok prepad med strokovnimi razpravami o beneškima *Statu da mar* in *Terrafermi* in pa tistimi o Istri, ki je fizično in po beneški organizaciji arhivskega gradiva na meji med obema svetovoma, često pa se v vrzeli med njima kar izgubi. Prav tako bi za preučevanje beneških vprašanj ta imperialni kontekst omogočil strokovnjakom, da bi Benetke lahko obravnavali v širšem primerjalnem okviru, in bi spodbudil razpravo o enem izmed najbolj temeljnih vprašanj, ki se nanašajo na prav vse imperije: za kakšno ceno in s kakšnimi ugodnostmi so se v njih znašli na eni strani oblastniki in na drugi podaniki? Nazadnje pa je prednost imperialnega koncepta za analizo beneške države v mostu, ki ga ta koncept ponuja nastajajočim znanstvenim študijam, ki na novo konceptualizirajo odnos med posameznikom, družino in državo v obdobju oblikovanja imperijev v zgodnjem novem veku.

Mitja Potočnik

Valvasorjeva navezanost na nekatere svoje knjige ob koncu življenja

UDK 929. Valvasor:027.1

POTOČNIK, Mitja, univ. dipl. zgodovinar, kustos, Narodni muzej Slovenije, SI-1000 Ljubljana, Prešernova 20, mitja.potocnik@nms.si

Valvasorjeva navezanost na nekatere svoje knjige ob koncu življenja

Zgodovinski časopis, Ljubljana 67/2013 (147), št. 1-2, str. 28–58, cit. 116

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

O Valvasorjevih zapuščinskih inventarjih so pisali že številni avtorji, vendar se nihče ni lotil analize zadnjih Valvasorjevih knjig, ki so ostale za njim na Bogenšperku in v Krškem. Na kratko so predstavljeni vsi štirje inventarji, ki so poimenovani po kraju in si kronološko sledijo: Bogenšperk, Krško, Ljubljana in Knežija. Prek spletnih katalogov se je dalo določiti skoraj vse naslove, ki so v samih inventarjih večinoma le približni ali opisani, ter večino avtorjev, krajev in letnic izdaj. Analiza obeh seznamov knjig daje vpogled v Valvasorjeve neuresničene načrte, ki jih je prehitela prezgodnja smrt.

Ključne besede: Valvasor, zapuščinski inventarji, knjižnica, Bogenšperk, Krško, sezname knjig

Avtorski izvleček

UDC 929. Valvasor:027.1

POTOČNIK, Mitja, BA in History, National Museum of Slovenia, SI-1000 Ljubljana, Prešernova 20, mitja.potocnik@nms.si

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 67/2013 (147), No. 1-2, pp. 28–58, 116 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Although many authors have written about Valvasor's probate inventories none of them has undertaken an analysis of the books that remained at the Bogenšperk castle and in Krško after his death. The article briefly presents the four inventories that follow each other chronologically and have been named after the place in which they had been created, namely in Bogenšperk, Krško, Ljubljana, and Knežija. It was possible, through an investigation of online catalogs, to determine most of the book titles that in the inventories were noted only approximately or were merely described, as well as the majority of their authors and the place and date of their publication. An analysis of the inventories of Bogenšperk and Krško gives an insight into Valvasor's plans that due to his untimely death were never realized.

Key Words: Valvasor, probate inventories, library, Bogenšperk, Krško, book lists

Author's Abstract

Članki:

Golec Boris: Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja, *Zgodovinski časopis*, št. 3-4, letnik 61, 2007, str. 303–364.

Vrhovnik Ivan: Kako je prišla Valvasorjeva knjižnica v Zagreb?, *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo*, letnik IX., 1928, str. 108–110.

SUMMARY

Valvasor's Attachment toward the End of His Life to Some of His Books

Mitja Potočnik

Although many authors have written about Valvasor's probate inventories none of them has undertaken an analysis of the books that remained at the Bogenšperk castle and in Krško after his death. These are the books that, rather than selling them to the Archdiocese of Zagreb, he had decided to keep for himself. Choosing from approximately 27, 00 titles, Valvasor selected a round 100 books. Allowing for two of his diaries and two book lists from Bogenšperk and Krško, which were included in the selection, the first inventory contains 63 and the second 39 books. Neither the inventory from Ljubljana nor the one from Knežija lists any books although they do list the catalog of Valvasor's former library. After comparing the titles it may be concluded that three books from Bogenšperk and seventeen from Krško have also been included in Vladimir Magić's 1995 catalog of Valvasor's library. This indicates that after Valvasor's death, almost one half of the books from the book list from Krško did arrive to Zagreb while the whereabouts of the majority of the books from Bogenšperk remains unknown.

Inventory commissioners listed the books in their own manner, which was quite customary in that period. Most entries contain a shortened title and an abstract of the book's contents or else its description within the commissioners' discretion, which makes it rather difficult to determine the book's actual title and author. Book titles were often written in a language other than the original, and abbreviations were frequently employed. Notwithstanding these difficulties, it was still possible to identify through online catalogs most of the original titles from both lists, the majority of the books' authors, and the date and the place of their publication.

The article briefly presents the four inventories that follow each other chronologically and have been named after the place in which they had been created, namely in Bogenšperk, Krško, Ljubljana, and Knežija. While the inventories from Bogenšperk and Krško were made several months after Valvasor's death, on January 13 and 16 of 1694, respectively, the ones from Ljubljana and Knežija were compiled on March 27 and 30 of 1700, respectively.

An analysis of the aforementioned two inventories provides an insight into Valvasor's plans that had not been realized due to his untimely death. Over three quarters of the one hundred selected books consisted of works on geography, history, and technical subjects. Valvasor's choice of these books clearly coincides with his latest projects and texts that have, due to his death, remained unpublished and therefore lost to the world.

Alojz Cindrič

Študentke s Kranjske na dunajski univerzi 1897–1918

UDK 930.85:378(436 Dunaj):378(497.12)

CINDRIČ Alojz, dr., docent, bibliotekar specialista, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za sociologijo, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, alojz.cindric@ff.uni-lj.si

Študentke s Kranjske na dunajski univerzi 1897–1918

Zgodovinski časopis, Ljubljana 67/2013 (147), št. 1-2, str. 60–85, cit. 87

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Pričujoča razprava obravnava prisotnost kranjskih (slovenskih) študentk – pionirk na dunajski univerzi med letoma 1897 in 1918. Prinaša empirično evidenco in nekaj pogledov na razvoj emancipacije žensk v avstro-ogrskem prostoru, emancipacije, ki je bila po prvi svetovni vojni velikokrat zaustavljena ali vsaj postavljena pod vprašaj. Avtor na osnovi arhivskega gradiva, ki ga hrani Univerzitetni arhiv na Dunaju, analizira biografske podatke študentk (osebno ime, starost, veroizpoved, sorodstvene vezi), jezikovno narodnostno poreklo, socialni in krajevni izvor, smer študija, plačevanje šolnine, štipendije etc. Z osebnim pristopom obravnavane tematike nam predstavlja zanimivo, predvsem pa dragoceno zgodbo o akademskem življenju naših prvih študentk na dunajski univerzi.

Ključne besede: zgodovina, izobraževanje žensk, študentke, dunajska univerza, Slovenija, Kranjska

Avtorski izvleček

UDC 930.85:378(436 Vienna):378(497.12)

CINDRIČ Alojz, PhD., Assistant Professor in History, Librarian, University in Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Sociology, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, alojz.cindric@ff.uni-lj.si

Female Students from Carniola at the University of Vienna between 1897 and 1918

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 67/2013 (147), No. 1-2, pp. 60–85, 87 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

The paper investigates Carniolian (Slovene) pioneer female students who studied at the University of Vienna, Austria between 1897 and 1918. In addition to empirical data, it provides some views on the development of women's emancipation in Austria-Hungary. After the First World War, this emancipation was frequently obstructed or at least questioned. On the basis of archival material from the University of Vienna Archives, the author analyzes the following: biographical data of the students (name, age, religious belief, and kinship ties); their linguistic and ethnic origin; social and local origin; course of study; payment of tuition fees; scholarship, etc. His personal approach to the subject provides an interesting, and particularly valuable, story about academic life of the first Carniolan female students at the University of Vienna.

Key words: History, women's education, Carniola, Slovenia, female students, Vienna University

Author's Abstract

- Friedrich Margret, Dornöschen schlafe Hundert Jahr ... zur Geschichte der Mädchenbildung in Österreich im 19. Jahrhundert, v: Von Bürgern und ihren Frauen. Bürgertum in der Habsburgermonarchie, Hrsg. Margret Friedrich, Peter Urbanitsch, Wien 1996.
- Sternen Matej: retrospektivna razstava, Moderna galerija, Ljubljana 1976.
- Trgovčević Ljubinka, O studentkinjama iz Srbije na stranim univerzitetima do 1914. godine, v: Srbija u modernizacijskim procesima 19. in 20. veka – 2, Beograd 1998.
- Tuma Renate, Die österreichischen Studentinnen der Universität Wien (ab 1897), v: »Durch Erkenntnis«.
- Vesna, let. I, 1892, št. 8.
- Vodopivec Peter, Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove, Ljubljana 1970.
- Vodopivec Peter, Kako so ženske na Slovenskem v 19. stoletju stopale v javno življenje. Zgodovina za vse, leto I, 1994, št. 2.
- Verginella Marta, Ženska obrobja, vpis žensk v zgodovino Slovencev, Delta, Ljubljana 2006.
- Von Bürgern und ihren Frauen. Bürgertum in der Habsburgermonarchie, Hrsg. Margret Friedrich, Peter Urbanitsch, Wien 1996.
- Wegenetz europäischen Geistes II. Universitäten und Studenten, Wien 1987.
- Willis Rudy, The Universities of Europe, 1100–1914, Mississauga 1984.
- Zbornik za historiju školstva i prosvjete, Zagreb 1968.
- Zora, let. II, 1896, št. I.
- Zora, let. II, 1896, št. II.
- Zora, let. III, 1897, št. IV. (Naslov prispevka Ženske gredo! ob dovolitvi vpisa študentk na filozofsko fakulteto.)
- Ženske na avstrijskih vseučiliščih, v: Slovanski svet, 1897, šte. 13.
- Žnidaršič Ž. Sabina, Ora et labora – in molči, ženska!, Ljubljana 2000.
- Zwitter Franc, Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918, v: Petdeset let slovenske univerze, 1969.

SUMMARY

Female Students from Carniola at the University of Vienna between 1897 and 1918

Alojz Cindrič

The central part of the study on Slovene female students at the University of Vienna, Austria focuses on a sample survey based on archival material that lists the data provided by the students at the beginning (*immatriculation*), during (*inscription*), and the end of their study (*promotion*). Archival data was provided by the University of Vienna Archives (*Archiv der Universität Wien*). Geographically, the study focuses on Carniola, a former crown-land of Austria-Hungary. The time period covered in the text investigates the first generation of female students that studied at the University of Vienna. Included are the students who in the official documents declared themselves Slovene. In determining ethnic affiliation, this author proceeded from the assumption that a student who listed Slovene as her mother tongue also felt to be of Slovene ethnic origin.

More than eight centuries passed from the time when first universities were established in the Middle Ages to the time when women were allowed to study at a university. This right was first attained in West European countries, and in 1863 the University of Zürich was the first to grant this right to female students; Austria, on the other hand, was extremely conservative in this respect. While over the next three decades most European countries followed the example

of the University of Zürich, Austria, Prussia, and Russia were lagging behind and were among the last European countries to accept female university students. The turning point happened in 1896 with the Ministerial Decree that allowed women to be granted recognition to their degree from a foreign university. The first regular female students were admitted to the University of Vienna in the winter semester of the 1897/98 study year, first to the Faculty of Arts and three years later to the Medical Faculty and to the Faculty of Pharmacy. Women were not allowed to study law until after the First World War, in 1919.

The first female student to apply for the recognition to her medical doctorate was Baroness Gabriele Barbara Maria Possaner von Erenthal, the daughter of lord Erenthal, official by profession, who was born in Radovljica in Carniola.

The study shows that female students from Slovene crown-lands had attended the University of Vienna since the crucial year of 1897. Among the 34 pioneer female students in the 1897/98 academic year was nineteen-year-old Julijana Zupančič from Ljubljana. An external student at the Faculty of Arts, she listed German as her mother tongue. The first female student who stated that Slovene was her native tongue was Marija Sušnik, born in Šmarjeta v Rožu, Carinthia, who enrolled in the 1905/06 academic year. The second Slovene female student, who started university as an external student at the Faculty of Arts in the same year, was Cecilija Urban from Primorsko, who was born in Divača. The first female Carniolan whose mother tongue was Slovene was Antonia Gaber nee Jesenko; she started to study at the Faculty of Arts in the winter semester of the 1906/7 study year.

During the period discussed in this study, there were thirteen regular students and eighteen external ones. 80 % of the total 31 female students studied at the Faculty of Arts and six regularly enrolled students at the Medical Faculty. Some had changed their study course or university. Upon enrollment, a third of the Carniolan students stated that they were educated in high schools, one third in public or private lycées for girls while some had already studied elsewhere before enrolling at the University of Vienna. Most students come from Ljubljana (60%) and smaller towns, and some came from small rural places. 15 students stated German as their mother tongue, 15 Slovene, and one Polish; all of them stated to be Catholic. Their ages varied but the average age was a little over twenty-two years. Some of the students studied together with their siblings or husbands. An analysis of their fathers' or guardians' occupation shows that most students had come from affluent and intellectual families. The segment from other social classes was significantly lower, and there were no students from working-class and from farming families. Nearly 50% of the students had fathers with higher or university education.

The inclusion of women in academia denoted by far the most significant turning point in university education. Altering student structure, it introduced fresh elements of the modern times. Perhaps one of the strongest motives and incentives to study at a university was the desire for a better life and a longing to climb the social ladder; some girls and women felt it was their mission to assert their right to the academic world. It is also possible that their decision was influenced by patriotic or other elements, or else they simply wished to demonstrate, to themselves and to others, that they were no less capable than men to study and achieve success in the professional field. They certainly received a lot of encouragement from their families, most of which were affluent and intellectual, which strongly supported education for women at an academic level. Among other incentives were the wishes of parents or an example of a sibling or husband. The students' excellent financial background enabled their independent existential status.

These facts confirm the suggestion that the arrival of the first female students to the University was by no means only a whimsical adventure for daughters from high circles or for bored "society ladies". More than that, it was also a reflection of the real need for educated women whose higher education enabled them to actively participate in the bourgeois society of the 20th century.

Irena Selišnik
 Zborovanja na Kranjskem v letih
 1900–1913 in razmerja moči:
 »Ako hočemo biti zmagovavci moramo
 poučevati ljudstvo po shodih...«*

UDK 329.7(497.4) »1900/13«

SELIŠNIK Irena, dr., asistentka, SI-6230
 Postojna, Kolodvorska 27, selisnik2@siol.net

**Zborovanja na Kranjskem v letih 1900–1913
 in razmerja moči: »Ako hočemo biti zma-
 govavci moramo poučevati ljudstvo po shodih...«**

Zgodovinski časopis, Ljubljana 67/2013 (147),
 št. 1-2, str. 86–109, cit. 76

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En.,
 Sn., En.)

Članek analizira politična zborovanja, razmerja med vsemi tremi političnimi tabori in delovanje politične oblasti na Kranjskem. Temelji na statističnih poročilih o številu zborovanj, ki jih je od leta 1900 do leta 1913 zbiralo Deželno predsedstvo. Numerični podatki so uporabljeni kot pomemben vir, vendar tudi dopolnjeni z drugim gradivom, predvsem s časopisnimi poročili in policijskimi spisi. Članek podaja vpogled v politično življenje na Kranjskem in v oblikovanje razmerij med političnim in nepolitičnim.

Ključne besede: Zborovanja, politične stranke, zakonodaja, statistika

Avtorski izvleček

UDC 329.7(497.4) »1900/13«

SELIŠNIK Irena, PhD., Assistant, SI-6230
 Postojna, Kolodvorska 27, selisnik2@siol.net

**Political Rallies in Carniola between 1900
 and 1913 and Power Relations: "If We Want
 to Win We Have to Instruct People in Political Rallies ..."**

Zgodovinski časopis (Historical Review),
 Ljubljana 67/2013 (147), No. 1-2, pp. 86–109,
 76 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

This text analyzes political rallies in Carniola, relations between the three political options of that period, and the operation of political authorities. It is based on statistical reports, which were gathered by the Provincial Presidency between 1900 and 1913, on the number of rallies. Although a valuable source for this study, the numerical data was supplemented with other sources, particularly newspaper reports and police records. The text provides insight into political activities in Carniola and the creation of relations between political and non-political issues.

Key Words: rallies, political parties, legisla-
 tion, statistics

Author's Abstract

---

* Jeglič, Dnevniki, 1914, str. 57 (889). Pričujoča raziskava je bila opravljena v okviru projekta »Pravna in politična zgodovina žensk« Agencije za raziskovanje in razvoj na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Za vse nasvete in opozorila pri pisanju članka se zahvaljujem prof. dr. Marti Jeglič, Dnevniki, 1914, str. 57 (889). Pričujoča raziskava je bila opravljena v okviru projekta »Pravna in politična zgodovina žensk« Agencije za raziskovanje in razvoj na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Za vse nasvete in opozorila pri pisanju članka se zahvaljujem prof. dr. Marti Verginella in prof. dr. Janezu Cvirnu.

- Pleterski, Janko: Katoliška ali socialna, narodna ali ljudska stranka? (Konceptije katoliške ljudske demokracije 1890–1918). *Cerkev, kultura in politika 1890-1914*. Ljubljana, 1993, str. 21–33.
- Prepeluh, Albin (Abditus), Anton Dermota – človek in bojevnik. *Naši zapiski. Socijalistična revija* 11, 1914, str. 186–193.
- Prijatelj, Ivan, *Slovenska kulturno politična in slovstvena zgodovina*. Peta knjiga. Ljubljana: DZS, 1966.
- Righart, Hans, Das Entstehen der Katolischen Versäulung in Österreich 1887–1907. *Zeitgeschichte* 11, 1983/84, str. 69–87.
- Selišnik, Irena, *Prihod žensk na oder slovenske politike*. Ljubljana: Sophia, 2008.
- Stiplovšek, Miroslav, *Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918–1922*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1979.
- Stiplovšek, Miroslav, Ustanovitev socialnodemokratskega strokovnega sindikalnega tajništva, *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana, 2005, str. 59.
- Tosh, John, *The Pursuit of History*. London: Longmann, 2002.
- Van Ginderachter, Maarten, Flemish nationalist women's organisations. *Nations and Nationalism* 11, 2005, str. 265–284.
- Verginella, Marta: Fran Zwitter in demografska zgodovina. *Zwitrov zbornik. Ob stoletnici rojstva zgodovinarja dr. Frana Zwittra (1905–1988)*. Ljubljana, 2006, str. 27–34.
- Vodopivec, Peter, O narodnem in političnem organiziranju (1848–1919) (ur. Brglez, Alja in Vogri-nec, Barbara), *Društvena in klubska kultura na Slovenskem*. Ljubljana, 2004, str. 33–64.
- Vidic, Marko (ur.), *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999.

SUMMARY

Political Rallies in Carniola between 1900 and 1913 and Power Relations: “If We Want to Win We Have to Instruct People in Political Rallies ...”

Irena Selišnik

At the turn of the 19th century, an increased number of societies, political rallies, mass gatherings, and lectures indicated that the Slovene population started to become significantly involved in political life. This is further confirmed by an examination of the organization and attendance of political rallies that is based on statistical reports, which were gathered by the Provincial Presidency between 1900 and 1913, on the number of political and non-political mass gatherings. Created in each provincial district, these reports contain data on registered assemblies in each quarter of the years between 1899 and 1914. As such, they represent a starting-point for an analysis of measurable political and social changes in that period.

Data collection was based on the Societies Act of November 15, 1867 (No. 134) and the Public Gatherings Act (No. 135) of the same date. Various internal regulations of the Home Office occasionally changed the reporting categories, which indicates that the state wanted to clearly understand the various political movements of that period. At the same time, it shows how the courses that channel political activities were changing. While the government once wanted to learn primarily the number of participants in mass rallies, and whether these gatherings were public or not, it was later interested in the ethnic group and political orientation of their organizers.

Since official reports did not record party affiliation of attendees of nonpolitical mass gatherings this analysis focuses mostly on political rallies and the relation between different political orientations. Categories in the forms list the number of organized rallies, how many of them were banned, and how many were dissolved on the spot. An analysis of the frequency of the rallies organized by the Slovene People's Party (SLS), the National Progressive Party, and the Yugoslav Social Democratic Party shows that the SLS was by far the most successful and organized the largest number of mass meetings. An investigation of these meetings according to each year indicates that the biggest drive behind the rallies were changes within the Party and its operation (organization by judicial districts, centralization) as well as mobilization of masses by strongly emphasizing Catholic values. An examination of the rallies organized by the liberal option confirms the findings of other historians who have established that the Party organized its rallies in accordance with the Societies Act, thus maintaining a certain degree of "isolation." It is also interesting to note that the Catholic and the Liberal Parties did not enter into a dialectic relationship, and that a greater number of Catholic gatherings did not automatically signify an increase of liberal rallies. Rather than that, an increase of mass meetings was generally a result of the growth of Party apparatus in the capital's hinterlands as well as the creation of a network of associations.

Combined with qualitative sources, the data on the number of dissolved and banned rallies reveal other interesting findings. The decision of regional authorities to ban a gathering was also influenced by the political orientation of the majority in the Assembly as well as political beliefs of the Provincial President. The data on the number of banned gatherings also speaks of the fact that in that decade, the pressure of political censorship was alleviated, and that the subversiveness of the labor movement abated. An examination of the tables of these gatherings indicates a sharp dividing line between political and nonpolitical rallies. However, a closer investigation shows that the line was not as sharply defined as it may seem, and that it was changing relatively rapidly. One of the reasons for this is the expansion of the political thought. Political parties and their actions penetrated everyday life, and even personal and intimate matters acquired a political character.

Žarko Lazarević
Družba in gospodarstvo med obema
vojnama
(Vprašanja ravni modernizacij)

UDK 338(497.4):316.4»1920/40«

LAZAREVIĆ Žarko, dr. znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, zarko.lazarevic@inz.si

Družba in gospodarstvo med obema vojnama (Vprašanja ravni modernizacij)

Zgodovinski časopis, Ljubljana 67/2013 (147), št. 1-2, str. 110–134, cit. 56

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Tema razprave je družba in gospodarstvo v Sloveniji med obema vojnama. Ta čas je obravnavan s stališča modernosti. Kot osnovno značilnost avtor izpostavi prepletanje različnih stanj modernosti, saj modernizacija ni imela enakega ritma. Slovensko družbo tega časa bi lahko opredelili kot družbo nasprotij, druga ob drugi, nemalokrat tudi druga mimo druge so obstajale predmoderne in moderne ekonomske in socialne oblike. To je bila še vedno družba, ki je bila razpeta med napredujočo modernizacijo in tveganji, ki jih je ta prinašala.

Ključne besede: Družba, gospodarstvo, obdobje med vojnama, modernizacija, Slovenija

Avtorski izvleček

UDC 338(497.4):316.4»1920/40«

LAZAREVIĆ Žarko, PhD., Research advisor, Institute for Contemporary History, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, zarko.lazarevic@inz.si

Society and Economy in the Period between WWI and WWII: The Level of Modernization

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 67/2013 (147), No. 1-2, pp. 110–134, 56 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

This paper investigates the society and economy of Slovenia in the interwar period and from the perspective of modernity. Particularly typical for this period was the intertwinement of different levels of modernity since the rhythm of modernity was by no means uniform. The then Slovene society could be defined as a society of contrasts in which premodern and modern economic and social forms existed side by side, occasionally even without any contact. This was still a society torn between progressive modernization and the risks that such progress entailed.

Key Words: society, economy, interwar period, modernization, Slovenia

Author's Abstract

- Sušnik, Lovro, *Akademski poklici*, Ljubljana, 1932.
- Uratnik, Filip, Teorija konjunktornog kretanja po J. Maynardu Keynesu. Sadašnja kriza. V: Uratnik Filip-Lah, Ivo, *Aktualni problemi iz socialne politike in gospodarstva*. Ljubljana – Maribor, Ljudska tiskarna, 1934, str. 25–46.
- Veblen, Thorsten, *Razkazovalna potrošnja*. Časopis za kritiko znanosti, 1998, št. 189, str. 227–240.
- Vidovič-Miklavčič, Anka, Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Ljubljana: KRT, 1994.
- Vodopivec, Peter, *Politične in zgodovinske tradicije v srednji Evropi in na Balkanu: v luči izkušnje prve Jugoslavije*. Zgodovinski časopis, 2005, 59, št. 3/4, str. 461–484.
- Vodopivec, Peter, *O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju*, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
- Zbrana dela Angele Vode*, I. knjiga, Spol in upor, Ljubljana: Krtina, 1998.
- Zupančič, Bogo, *Usode ljubljanskih stavb in ljudi* (I, II, III, IV), Ljubljana: KUD Polis, 2005–2009.

SUMMARY

Society and Economy in the Period between WWI and WWII: The Level of Modernization

Žarko Lazarević

In the interwar period, the traditional Slovene society was subjected to intensive restructuring, particularly with regard to its economic and social structure. Although modernization processes had irreversibly transformed the society it is not possible to state that it was already entirely modern at that time. Since modernization did not have the same rhythm different levels of modernity were intertwined. The then Slovene society could be defined as a society of contrasts in which premodern and modern economic and social forms existed side by side, and occasionally also without much contact. It was still torn between progressive modernization and the risks that such progress entailed. A significant part of the society therefore continued to foster a unique culture of fear known from earlier periods. It lived in fear of critical and inventive intellectuals; of artists who refused to submit to social and artistic conventions and were searching for ways to express their creativity beyond these conventions; of women who, on the basis of their economic independence, were capable to fully embrace their femininity; and in fear of the impending homogenization of the population at the level of consumer-based models, and the ensuing individualization. Since these accelerated phenomena of modernization returned guided the Slovene society to the future the fear was entirely justified. The digression of the 1930s added a new perspective to the existing fears. Occurrences such as the fall in prices and purchasing power, declining income, debt crisis, and extensive unemployment became a real threat to the well-being of the entire Slovene population. In those times of crisis, a large part of intellectuals, particularly the humanists, started to embrace antidemocratic, anticapitalist, and antidevelopment ideologies – in other words, antimodern ideologies. Irrespective of their ideological orientation, whether Catholic or liberal, these intellectuals were quite willing to give up their personal, political, social, and economic rights.

Nevenka Hacin

Vpliv družbenih razmer in bivalnega okolja na življenje zasavskih otrok do srede 20. stoletja*

UDK 316.3-053.2(497.432) »19«

HACIN Nevenka, profesorica zgodovine in sociologije, muzejska svetovalka, SI-1420 Trbovlje, Ribnik 23, nevenka.zmt@siol.net

Vpliv družbenih razmer in bivalnega okolja na življenje zasavskih otrok v prvi polovici 20. stoletja

Zgodovinski časopis, Ljubljana 67/2013 (147), št. 1-2, str. 136–151, cit. 70

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

V prispevku je predstavljeno življenje otrok na območju »črnega revirja« do srede 20. stoletja. Pri prikazu otroštva so opredeljene geografske in družbene značilnosti območja, saj so vplivale na nastanek specifičnih gospodarskih razmer in različnih bivalnih okolij med industrializacijo, s tem pa neposredno določale socialni položaj prebivalstva, ki se je odražal tudi v vsakdanjem življenju otrok, tako v ožji – družini, kot v širši družbeni skupnosti – vrtcu, šoli.

Ključne besede: Črni revir, kmečki otroci, otroci v delavskih kolonijah, menjava fizičnega dela žena delavcev za kmečke dobrine, predšolski otroci – otroci v vrtcih

Avtorski izvleček

UDC 316.3-053.2(497.432) »19«

HACIN Nevenka, Teacher of History and Sociology, Museum adviser, SI-1420 Trbovlje, Ribnik 23, nevenka.zmt@siol.net

The Impact of Social and Dwelling Conditions on the Lives of Children from Zasavje in the First Half of the 20th Century

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 67/2013 (147), No. 1-2, pp. 136–151, 70 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Focusing on the period prior to the mid-20th century, this paper investigates the lives of children living in the mining region of Zasavje, the so-called black district. Their childhood years were defined by the local geographical and social circumstances of that period that had significantly influenced the formation of specific economic circumstances and diverse dwelling conditions during the period of industrialization. As a result, they directly determined the social position of the local population that was also reflected in the daily life of the children of Zasavje, be it within their immediate family or in the wider social community, for example in kindergarten and in school.

Key Words: the black district, farm children, children in working-class colonies, exchange of physical labor of worker's wives for farm goods, pre-school children – kindergarten children

Author's Abstract

* Prispevek je bil pripravljen za 36. zborovanje slovenskih zgodovinarjev na Rogli (18.–20. oktober 2012), ki je bilo posvečeno zgodovini otroštva. Ker ni bil objavljen v za to priložnost pripravljenem tematskem zborniku referatov, ga objavljamo na tem mestu.

Časopisni članki

Delavska pravica: 1933.

Slovinc: 1925–1934.

Jutro: 1925.

Literatura

Badjura, Rudolf, *Zasavje*, Ljubljana: Zveza za tujski promet v Sloveniji, 1928.

Fels, Julij, Valentinič, Karel, *Kronika Hrastnika 1874–1886. Hrastnik skozi desetletja*, Hrastnik: Kulturna skupnost, 1978.

Hacin, Nevenka, Ivančič Lebar, Irena, Kalšek, Miran, Mlakar Adamič, Jana, *Srečno ... črne doline*, Trbovlje: Zasavski muzej, 2001.

Hacin, Nevenka, *Otroški vrtci: ustanove za vzgojo in varstvo predšolskih otrok v Hrastniku, Trbovljah in Zagorju*, Trbovlje: Zasavski muzej, 2001.

Hacin, Nevenka, Kalšek, Miran, *Razvoj trgovine v Zasavju*, Trbovlje: Zasavski muzej, 2003.

Hacin, Nevenka, *Ob 100-letnici prvega vrtca v Zasavju*, Trbovlje: Zasavski muzej, 2007.

Hacin, Nevenka, *Utrinki iz življenja otrok v Zasavju v prvi polovici 20. stoletja. Šolska kronika 20*, 2011, 31–49.

Ivančič Lebar, Irena, *Osnovno šolstvo v revirjih*, Trbovlje: Revirski muzej, 1992.

Ivančič Lebar, Irena, *Naše Trbovlje: od trga do mesta*, Trbovlje: Zasavski muzej, 2006.

Mlakar Adamič, Jana, *Rudarsko stanovanje: bivalna kultura skozi čas*, Trbovlje: ZMT, 2003.

Mlakar Adamič, Jana, *Teknilo nam je!*, Trbovlje: ZMT, 2004.

Orožen, Janko, *Zgodovina Trbovelj, Hrastnika in Dola I-od početka do 1918*, Trbovlje: OLO v Trbovljah, 1958.

Orožen, Janko, *Zgodovina Zagorja ob Savi I.*, Zagorje o/S: Občinska konferenca SZDL. 1980.

Roš, Boštjan, *Moji mladostni spomini*, Ljubljana, 1939.

Vrišer, Igor, *Rudarska mesta*, Ljubljana: Slovenska matica, 1963.

Vrišer, Igor, *Industrializacija Slovenije*, Ljubljana, 1977.

Zdovec, Hedvika, Ivančič Lebar, Irena, *Iz hiše pisanih spominov*, Celje: ZGC; Trbovlje: ZMT, 2011.

Zbornik 1863–1988, 125 let šolstva v Hrastniku, Hrastnik: OŠ narodnega heroja Rajka Hrastnik, 1988.

Zbornik OŠ Ivana Cankarja Trbovlje 100 let, 1901–2001, Trbovlje: OŠ Ivana Cankarja, 2001.

SUMMARY

The Impact of Social and Dwelling Conditions on the Lives of Children from Zasavje in the First Half of the 20th Century^a

Nevenka Hacin

This paper is a study on the life of children in the towns of Hrastnik, Trbovlje, and Zagorje. Presently known as Zasavje, the area was once called “the God-forgotten valleys” and “the black district”. These names referred to geographical features in these forest-covered valleys situated at the tributaries of the Sava as well as economic and social conditions in the sparsely populated area. Since the beginning of coal mining in the middle of the 18th century the region was also

known for coal mining and industry, the fields that became increasingly important especially after the construction of the Southern Railway (1846-1849) that connected the three towns with the rest of the then Austrian Empire.

In mid-19th century, the conditions for the onset of industrialization were more or less fulfilled. The need for laborers accelerated immigration from other areas and consequently stimulated population growth, which in turn led to substantial changes in people's dwelling conditions. In addition to isolated farms and villages with 19 up to 32 houses, settlements started to develop in the valleys. In accordance with the resolutions of the 1869 Second Congress of Mining and Metallurgy Workers in Ljubljana, these were working class neighborhoods, also known as colonies, which have been preserved to this day. Built by owners of mines and by mining companies for their workers and their families, these colonies were created between the last third of the 19th century and the 1930s. As a result, the need grew for service activities. In particular demand were tradesmen, merchants, and innkeepers, whose services covered the needs of new industries and their operators. The first so-called self-employed entrepreneurs were farmers who changed their occupation in order to avoid ruin caused by the economic changes brought about by mining.

Living among the adults, namely the farmers, workers, and self-employed entrepreneurs, lived their children. Their position within the family, whether they lived on farms, in colonies, or in privately owned houses of entrepreneurs, was generally the same. All of them were perceived as miniature adults, which in that time and environment was perfectly acceptable. Regardless of the social status of the family the generally prevalent principle was that work was the best educator. According to parents and teachers alike, all advocates of strict order and discipline, a smack on the ear was a well-established practice that could not harm any child; the children thought differently. The adults did not pay much attention to the then current legislation on socially organized childcare in kindergartens and schools.

Although the first schools in Zasavje were set up already 230 years ago their activities ceased because of the mentality of that time. Most predecessors of modern schools started to operate after 1869, which was in accordance with the State Law on Public Schools and in the interest of the state that needed educated and loyal citizens. It also covered the needs of the growing number of children in industrial environments and, lastly, the requirements of municipalities, mine owners, and mining companies that financially supported schools in order to acquire suitably qualified work force.

From the beginning of the 20th century, the same attitude was adopted with regard to preschool education, namely the kindergarten. The first kindergartens in Zasavje were based on the view expressed by Friedrich Fröbel, who maintained that the first six years of life represented the most crucial, although also the shortest, period in a person's life. Kindergarten attendance was not mandatory, and since most mothers did not work outside the home one might even say that it was "unnecessary." Their "common sense," however, told them that it was quite sensible to send their children to preschool. However unfamiliar they were with the official doctrine stating that the aim of preschool education was to provide not only daycare but also upbringing and education, they still put their children in daycare. Ms Klenovšek, who was once one of these children, recalls her mother's reasons for sending her and her siblings to preschool: "My mother enrolled me, my elder sister by two years, and my baby brother, who was four years younger than me, in the kindergarten in Vode so that we could not roam around the hauzi (colonies) all day long, and also learned a few useful things along the way."

So is the life of later generations of children in Zasavje better or worse? It is difficult to say. Taking into account the statements of informants, still children during the period discussed in this paper, it is possible to say that the life of not only children but also of adults was once better. Rather than a nostalgic selective memory that tends to forget everything bad and recalls only beautiful things, this statement is a reflection of the current values of each generation.

Bojan Godeša

O političnem delovanju ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana v prvih mesecih okupacije

UDK 262.12+929 Rožman”1945”

GODEŠA Bojan, dr., doc., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, bojan.godesa@inz.si

O političnem delovanju ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana v prvih mesecih okupacije

Zgodovinski časopis, Ljubljana 67/2013 (147), št. 1-2, str. 152–170, cit. 54

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Najnovejše razčlenbe političnega dogajanja na začetku okupacije so v nasprotju z večino dosedanjih raziskav razkrile, da vodstvo SLS na predvečer napada sil osi na Jugoslavijo ni stremelo po povezavah z demokratičnimi zahodnimi silami (Veliko Britanijo), temveč si je že vse od kapitulacije Francije poleti 1940 prizadevalo za tesno naslonitev na sile osi, tako da se je pokazala potreba o spremembi zornega kota, s katerega motrimo delovanje tedanje politične elite. V luči teh ugotovitev je treba na novo umestiti in problematizirati tudi delovanje tedanjega ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana. Razprava na podlagi relevantnih virov in literature ugotavlja, da je bila vloga škofa Rožmana glede na njegov položaj sicer specifična, a se njegovo politično udejstvovanje v splošnih okvirih v prvih mesecih okupacije ni bistveno razlikovalo od delovanja politikov v domovini, ki so si prizadevali za rešitev slovenskega vprašanja v okviru novega reda.

Ključne besede: okupacija, cerkev, debelacija, Slovenska ljudska stranka, »novi red«

Avtorski izvleček

UDC 262.12+929 Rožman”1945”

GODEŠA Bojan, PhD., Assistant Professor, Research advisor, Institute for Contemporary History, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, bojan.godesa@inz.si

Political Activities of Dr. Grigorij Rožman, Bishop of Ljubljana, during the First Months of the Fascist Occupation

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 67/2013 (147), No. 1-2, pp. 152–170, 54 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Contrary to most previous studies, recent analyses of political events that took place at the beginning of the occupation indicate that on the eve of the attack of the Axis Powers on Yugoslavia leaders of the Slovene People's Party did not strive to establish connections with the Western democratic powers (Great Britain). On the contrary, since the capitulation of France in the summer of 1940 they tried to closely lean toward the Axis. As a result, there has been a need for analyzing activities of the then political elite from a different angle. In light of this change it is also necessary to challenge and reinvent political actions of Dr. Gregorij Rožman, the then Bishop of Ljubljana. Based on relevant sources and literature, this paper suggests that with regard to his position, the role of Bishop Rožman was indeed specific but his political activities in the first months of the occupation were generally not significantly different from those undertaken by politicians in the homeland, who strived to resolve the Slovene question under the new order.

Key Words: occupation, church, debelation, Slovene People's Party, »new order«

Author's Abstract

SUMMARY

Political Activities of Dr. Grigorij Rožman, Bishop of Ljubljana, during the First Months of the Fascist Occupation

Bojan Godeša

Contrary to most previous studies, recent analyses of political events that took place at the beginning of the occupation indicate that on the eve of the attack of the Axis Powers on Yugoslavia leaders of the Slovene People's Party did not strive to establish connections with the Western democratic powers (Great Britain). On the contrary, since the capitulation of France in the summer of 1940 they tried to closely lean toward the Axis. As a result, there has been a need for analyzing activities of the then political elite from a different angle. In light of this change it is also necessary to challenge and reinvent political actions of Dr. Gregorij Rožman, the then Bishop of Ljubljana. Since an in-depth study of Rožman's activity prior to the Second World War has not yet been made the assessment must suffice of his colleagues and contemporaries who claim that although he naturally supported the basic doctrine of the pro-Catholic Slovene People's Party he was emphatically apolitical. Rather than reflecting upon any concrete action should the war arise, he confronted the upcoming evil of the war solely with appeals for more ardent prayers for peace, and was completely unprepared when the war started. During the first days of the occupation he was quite reserved, and became politically active only at the persuasion of prominent Party figures. On April 20, 1941, he visited High Commissioner Emilio Grazioli, the royal civil commissioner for the occupied territory. In doing so, Rožman actually joined the initiative for the establishment of the Slovene state under the protection of Fascist Italy. This initiative was proposed by the Party leaders in a special memorandum addressed to Mussolini on April 18, 1941. Bishop Rožman's moral authority was to represent a provisional substitute for the lack of legitimacy of the decision that had been adopted within a tight circle of people and was of utmost importance for the fate of the Slovene territory. Above all, Rožman's example was designed to improve the attitude of the Slovene population toward the Italians. His attitude, although primarily symbolic, provided support for the implementation of the political orientation of the Slovene political elite; in view of his moral authority at the time, this support was quite considerable. After the Slovene political elite under the leadership of Marko Natlačen had ineffectively tried to establish the Slovene state under the protectorate of the Axis Powers, it ultimately recognized the annexation of the Province of Ljubljana to the Kingdom of Italy. By doing so, it clearly consented to the debelation of the Yugoslav state. In addition, in May 1941 Bishop Rožman gave his assurance to Vatican diplomats of the Catholic orientation of Ante Pavelić and the Independent State of Croatia (NDH), thus once again indirectly acknowledging the debelation of Yugoslavia. Based on relevant sources and literature, this paper suggests that with regard to his position, the role of Bishop Rožman was indeed specific but his political activities in the first months of the occupation were generally not significantly different from those undertaken by politicians in the homeland, who strived to resolve the Slovene question under the new order.

Staša Ivanec

Otroci in mladostniki z motnjami v telesnem in duševnem razvoju v pravnih dokumentih v Sloveniji (1958–1980)

**UDK 340.130-053.2-056.2/3
(497.4)“1958/80”**

IVANEC Staša, univ. dipl. pedagoginja in prof. zgodovine, Osnovna šola dr. Franceta Prešerna Ribnica, SI-1310 Ribnica, Šolska ulica 2, stasa.ivanec@guest.arnes.si

Otroci in mladostniki z motnjami v telesnem in duševnem razvoju v pravnih dokumentih v Sloveniji (1958–1980)

Zgodovinski časopis, Ljubljana 67/2013 (147), št. 1-2, str. 172–200, cit. 128

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

V pričujočem prispevku želimo s pomočjo pravnih dokumentov, objavljenih v Uradnem listu FLRJ, LRS, SFRJ in SRS v obdobju 1958–1980, prikazati družbeno skrb za otroke in mladostnike z motnjami v telesnem in duševnem razvoju s poudarkom na razvoju posebnega šolstva v Sloveniji. Zaradi tega preučevano razdobje delimo v tri samostojne faze: razvoj posebnih šol (1958–1968), obdobje zavodov za usposabljanje (1968–1976) ter doba organizacij za usposabljanje (od leta 1976). V navedenih obdobjih lahko sledimo tudi spremembam denarnih in drugih oblik socialne pomoči, namenjenim osebam z motnjami v telesnem in duševnem razvoju do leta 1980.

Ključne besede: pomožne šole, posebne šole, zavodi za usposabljanje, organizacije za usposabljanje

Avtorski izvleček

**UDC 340.130-053.2-056.2/3
(497.4)“1958/80”**

IVANEC Staša, BA in Pedagogy and Teacher of History, Osnovna šola dr. Franceta Prešerna Ribnica, SI-1310 Ribnica, Šolska ulica 2, stasa.ivanec@guest.arnes.si

Children and Adolescents with Physical and Mental Disabilities in Slovene Legal Documents (1958–1980)

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 67/2013 (147), No. 1-2, pp. 172–200, 128 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

With particular emphasis on the development of special education in Slovenia, this paper discusses social care for children and adolescents with physical and mental disabilities. It is based on data obtained between 1958 and 1980 from legal documents published in the Official Journal of the Federal People's Republic of Yugoslavia (FLRJ); of the People's Republic of Slovenia (LRS); of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia (SFRJ); and of the Socialist Republic of Slovenia (SRS). The period in question is divided into the following three separate phases: the development of special schools (1958-1968); the period of special education institutes (1968-1976); and the period of special education organizations (since 1976). These periods also provide an insight into the changing financial and other forms of social assistance for people with physical and mental disabilities until 1980.

Key Words: special schools, special education institutes, special education organizations

Author's Abstract

SUMMARY

Children and Adolescents with Physical and Mental Disabilities in Slovene Legal Documents (1958–1980)

Staša Ivanec

Based on legislation and other documents published in the Official Journal of the Federal People's Republic of Yugoslavia (FLRJ); of the People's Republic of Slovenia (LRS); of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia (SFRJ); and of the Socialist Republic of Slovenia (SRS), this paper follows social care for children and adolescents with physical and mental disabilities in the 1958-1980 period. The criteria on which the period in question is divided into three shorter periods refers to the development of special education, namely the development of special schools (1958-1968), the period of special education institutes (1968-1976), and the period of special education organizations (since 1976). Until 1980, the education of children with special physical and mental needs was organized under special regulations and separate from the majority population of children and adolescents. In each of the three periods, education was organized according to the then adopted regulation that provided the categorization or classification of a child with special needs in relevant institutions. In the 1960s, any person could inform local authorities about an uncategorized child or adolescent with developmental disorders. After the introduction of special education institutes, this may be done only by the child's parents or by relevant professional institutions (schools, health establishments, and institutes of social welfare). Special education organizations introduced a fundamental change in the perception of what kind of assistance should be provided for children with special needs: the ultimate goal of greater self-sufficiency of children and adolescents with special needs was supplemented with educational objectives. Special schools, special education institutes, and special education organizations were also responsible for setting up the proper attitude of the society toward their students and for enabling children and adolescent with special needs to integrate into the wider society.

The health component of social support was consistently present. Medical criteria were crucial in identifying and defining physical and mental disorders. People with special needs were provided with relevant health service and necessary medical devices. The 1960s were also a period of intensive construction of principal pediatric hospitals. Clinical Hospital of Obstetrics and Gynecology was opened in 1961 and the Clinical Hospital for Sick Children in 1962. The development of social relief followed these changes. In 1967, former funds for material assistance to children and families were replaced by newly formed education communities and childcare communities. Programs of these institutions emphasized attention specifically to children and adolescents with developmental disorders. Providing education and childcare, child benefits, and other forms of financial assistance and protection, educational communities cared primarily for school children while childcare communities were in charge of preschoolers. In addition to these self-governing communities of interest, children and adolescents with special needs also received support from social welfare communities, the health community, employment communities, the physical education community, and the Slovene community of social welfare. In 1978, these communities signed a joint agreement on education and training of children and adolescents with physical and mental disabilities, and precisely defined their competences.

With the school reform of 1980, the field of education of children with physical and mental disabilities came under the legislation on general education. Social integration of children with special needs was introduced on preschool level. However, the Education and Training of Children and Adolescents with Physical and Mental Disabilities Act and the Rules on Categorization and Registration of Children, Adolescents, and Young Adults with Physical and Mental Disabilities remained unchanged and stipulated the procedure of distribution in relevant educational organizations for two more decades.

Peter Pirker

SOE agents in Austria: Persecution, Post-War Integration and Memory

UDC 940.548(436.5)

UDK 940.548(436.5)

PIRKER Peter, PhD, Lecturer at the Department of Government, University of Vienna, A-1170 Vienna, Lorenz-Bayer-Platz 17/13, peter.pirker@univie.ac.at

PIRKER Peter, dr., Predavatelj na oddelku za upravo, Univerza na Dunaju, A-1170 Vienna, Lorenz-Bayer-Platz 17/13, eter.pirker@univie.ac.at

SOE agents in Austria: Persecution, Post-War Integration and Memory

Agenti SOE v Avstriji. Preganjanje, povojna integracija in spomin

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 67/2013 (147), No. 1-2, pp. 202–227, 85 notes

Zgodovinski časopis, Ljubljana 67/2013 (147), št. 1-2, str. 202–227, cit. 85

Language: En. (Sn., En., Sn.)

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik En. (Sn., En., Sn.)

During World War II, the British wartime secret service Special Operations Executive (SOE) undertook secret operations to foster resistance in Austria. This article explores the social and political reintegration of Austrian SOE agents and the culture of memory after 1945. The focus lies on three groups of agents who either died during their missions or survived and stayed in Austria after the war: socialist exiles, Wehrmacht deserters and, as a single case, British SOE officer Alfgar Hesketh-Prichard who had closely collaborated with the Carinthian Slovene Partisans. The article is based on extensive research in archives, as well as the evaluation of ego-documents and biographical interviews.

Med drugo svetovno vojno je britanska vojna obveščevalna služba (Specials Operations Executive, s kratico SOE) tudi v Avstriji izvajala tajne operacije, da bi pospešila protinemški odpor. Članek obravnava socialno in politično reintegracijo avstrijskih agentov SOE in kulturo spominjanja po letu 1945. Osredotoča se na tri skupine agentov, ki so ali izgubili življenje med izvajanjem svojih nalog ali pa preživeli in po vojni ostali v Avstriji: na socialistične izgnance, na dezerterje iz Wehrmachta, in pa na primer Alfgarja Hesketha-Pricharda, častnika britanske SOE, ki je tesno sodeloval s slovenskimi partizani na Koroškem. Članek temelji na obsežnih arhivskih raziskavah, biografskih intervjujih in na oceni ego-dokumentov.

Keywords: WWII, Austria, Slovenia, Resistance, Memory

Ključne besede: 2. svetovna vojna, Avstrija, Slovenija, odpor, spomin

Author's Abstract

Avtorski izvleček

Wolfrum, Edgar, *Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland 1949-1989. Phasen und Kontroversen*. Bock Petra/Wolfrum, Edgar (eds): *Umkämpfte Vergangenheit. Geschichtsbilder, Erinnerung und Vergangenheitspolitik im internationalen Vergleich*, Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1999, pp. 55–81.

POVZETEK

Agenti SOE v Avstriji. Preganjanje, povojna integracija in spomin

Peter Pirker

Pričujoči članek vsebuje v prvem delu kratek pregled politike, osebja in najvažnejših misij britanske vojne obveščevalne službe (Specials Operations Executive, v nadaljevanju SOE) v Avstrijo. Nato avtor analizira reintegracijo avstrijskih agentov SOE v povojno družbo in prikaže, kako je bilo sodelovanje Avstrijcev z zavezniškimi silami interpretirano in kakšni tabuji so ob tem nastali.

Članek se začne s kratko razpravo o politiki SOE, ki si je v okviru britanske vojne politike prizadevala za vzpostavitev Avstrije kot neodvisne nacionalne države in k temu cilju usmerjala različne frakcije avstrijskega političnega emigracije. Najtesnejši avstrijski sodelavci SOE so od leta 1942/43 dalje postali socialisti, potem ko so se odpovedali svoji vsenemški usmeritvi. Socialisti v emigraciji so SOE dali na razpolago vrsto svojih agentov. Največje skupine od skupno 144 agentov avstrijskega oddelka SOE so tvorili Židje, ki so 1938/39 iz Avstrije pobegnili v Anglijo, ter avstrijski vojni ujetniki in dezertjerji iz nemške vojske. Do velikih infiltracij pa je prišlo šele po letu 1943. Poleg Švice in Turčije sta bili leta 1944 Slovenija in Furlanija glavni izhodišči za misije SOE v Avstrijo. V okviru »Clowder Mission« sta dva britanska oficirja SOE Alfgar Hesketh-Prichard in Hubert Mayr ob podpori partizanov prečkala nemško mejo v jugovzhodni in zahodni Koroški. Iz različnih vzrokov jima ni uspelo uresničiti njune naloge organiziranja odpora v Avstriji. Na južnem Koroškem je sodelovanje med oficirji SOE in partizanskim vodstvom potekalo v senci prikritega tekmovanja za primat v Avstriji. Vzporedno z »Clowder Mission« je partizansko vodstvo sodelovalo s Komunistično partijo Avstrije in s Kominterno z namenom, da bi v Avstrijo pripeljalo komunistično vodeno in prosovjetsko usmerjeno partizansko skupino »Avantgarde«. Avtor pride do zaključka, da je potrebno umor oficirja SOE Alfgarja Hesketh-Pricharda s strani nekega partizanskega poveljnika interpretirati bolj v povezavi z geopolitično konkurenco zagotavljanja vplivnih con v centralni Evropi kot pa v okviru lokalnih konfliktov pri konkretnem sodelovanju med oficirji SOE in partizanskimi enotami. V zahodni Koroški antifašistična konkurenca ni ovirala delovanja Huberta Mayra. Vendar pa v družbi, prežeti z ideologijo tretjega rajha, ni naletel na zadostno podporo in patriotično pripravljenost za odpor. S pomočjo lokalnih odpornikov in dezertjerjev iz nemške vojske mu je sicer uspelo zgraditi krhko mrežo med vzhodno Tirolsko in Dravsko ter Ziljsko dolino do Beljaka, vendar pa so jeseni 1944 lokalne nacistične enote, žandarmerija in gestapo uničile njegovo delo. Hubert Mayr in njegovi sodelavci veljajo od takrat za pogrešane, mnogi so bili med zasledovanjem ubiti.

V osrednjem delu članka avtor analizira in komentira izkušnje tistih agentov SOE, ki so se proti koncu vojne in po njej vrnili v Avstrijo. V fokusu raziskave sta dve skupini: socialisti in dezertjerji iz nemške vojske. Na podlagi časopisnih člankov, osebnih dokumentov in intervjujev avtor dokaže, da so socialisti, ki so se vrnili, naleteli na močne zadržke, tako znotraj lastne stranke kot tudi pri političnemu nasprotniku. Kmalu so spoznali, da svojega odporniškega delovanja na zavezniški strani ne bodo mogli vnovčiti za to, da bi naredili politično kariero. Zato so svojo dejavnost v emigraciji zamolčali. Že leta 1945/46 so ob začetku hladne vojne vse politične stranke – socialisti, konzervativci in komunisti – začele z negativnim diskurzom, v katerem so emigrante in pripadnike odporniškega gibanja znotraj zavezniških armad označevale

in zasramovale kot »agente«. V ozadju teh konfliktov je bilo snovanje avstrijskega nacionalizma, na katerega zunanje sile ne bi imele vpliva. Ob tem se je že zgodila družbena integracija nekdanjih nacionalsocialistov in vojakov nemške vojske. Oznake »agenti«, »izdajalci«, »najemniški vojaki« za nekdanje emigrante in pripadnike odporniškega gibanja je ta veliki krog volilcev sprejel pozitivno in z njimi soglašal.

Podobne izkušnje so ob povratku doživeli dezertjerji iz nemške vojske, ki jih je rekrutirala SOE. Sami so se imeli za osvoboditelje, njihovo družbeno okolje pa jih je smatralo za izdajalce in jih socialno pogosto diskriminiralo. Pomemben akter pri obnovi moštvenega duha v povojnem obdobju je bila zveza veteranov »Österreichischer Kameradschaftsbund« (ÖKB). Tudi hladna vojna in integracija Nemčije v NATO sta v veliki meri prispevala k temu, da je veteranska organizacija vojno delovanje nemške vojske lahko prikazovala kot častno službo »domovini«, dezertjerje in pripadnike odpora pa izključevala kot izdajalce. Intervjuji pa so prav tako pokazali, da je bil bistveni vzrok za odklanjanje dezertjerjev kontinuiteta pozitivnih emocij do nemške vojske pri velikemu delu avstrijskega prebivalstva.

Na koncu se avtor ukvarja z vprašanjem, kako so se na Koroškem spominjali smrti Alfgarja Hesketh-Pricharda. Ugotovi, da sta obstajali dve obliki spominjanja: V koroškemu nemškemu nacionalnemu taboru je bila nepojasnjena smrt Hesketh-Pricharda instrumentalizirana za protislovensko agitacijo, in sicer v okviru boja za manjšinske pravice. V spominu nekdanjih partizanov pa je prišlo do tabuizacije usode Hesketh-Pricharda, ki so jo postopoma presegli šele v preteklih letih. V novem partizanskem muzeju na Peršmanovi kmetiji je umor Hesketh-Pricharda sedaj tematiziran. Po mnenju avtorja bi morala biti v mednarodnem raziskovanju odpora in tudi v politiki spominjanja vendarle močnejše prisotna zavest o tem, da je sodelovanje med SOE in koroškimi partizanskimi enotami omogočilo najmočnejši oboroženi odpor znotraj meja nacistične Nemčije.

Problemi in diskusija

Boris Golec

K prikazu novejšje zgodovine v *Slovenskem zgodovinskem atlasu*

(Ljubljana, Nova revija, 2011)

Ni običajno in morda na prvi pogled tudi ne korektno, da soavtor monografije po njenem izidu javno komentira delo drugega soavtorja, kar bom storil v pričujočem zapisu. A pri *Slovenskem zgodovinskem atlasu* gre za drugačno situacijo in ugovor, da bi morebitna odprta vprašanja lahko prediskutiral s soavtorji še pred izidom knjige, žal ne bi vzdržal. Resnično žal, kajti ta izgubljena in zamujena priložnost je sopovzročila nemalo kritik (do)končnega izdelka našega večletnega dela, posledice njegovega dometa, takšne in drugačne, pa bo glede na visoko naklado atlasa in široko ciljno publiko čutiti še zelo dolgo. Obžalujem, da avtorji pred izidom nismo imeli vpogleda v celoto, ki se je »stekala« pri založbi, da je bila koordinacija pomanjkljiva (medtem se je zamenjal urednik), nastajanje besedilnega dela atlasa, zlasti uvodov k poglavjem, pa je teklo ločeno od kartografskega dela (pri tem je kartografka opravila hvalevredno poslanstvo in upravičeno so jo nazadnje uvrstili med avtorje). Oglašam se tudi zato, ker za končni izdelek posredno nosim večjo »krivdo« od kolegov soavtorjev, saj sem jeseni 2004 k projektu pristopil prvi ter bil hkrati s povabilom naprošen, naj poiščem še druge sodelavce. Vsi štirje so se povabilu nemudoma odzvali in vsi razen sodelavca za področje cerkvene zgodovine smo bili v skladu z željo založnika tedaj resnično še zgodovinarji »mlajše generacije«.

Ko sem nekaj dni po izidu atlasa na prvi javni predstavitvi 23. avgusta 2011 v Ljubljani (te sem se edine tudi udeležil) izrazil prepričanje, da sedem let za nastajanje dela ni predolga doba in da bi bilo dobrodošlo še kakšno leto za usklajevanje, se nisem zavedal, kolikokrat se bom teh svojih besed spomnil. Ocene in poročila o atlasu so namreč odtlej opozorili na več slabosti rezultata našega dela. Vseh poročanj nisem spremljal (avtorje je o odzivih nekaj časa obveščala Nova revija), a kolikor mi je znano, je v znanstveni periodiki do danes (24. junija 2012) zagledala luč sveta ena sama ocena, objavljena februarja letos v *Kroniki*,¹ v naslednji, junijski številki iste revije pa odziv na del te ocene.² Prebiranje obeh, še posebej odziva, opazno daljšega od recenzije, me je tudi spodbudilo k pisanju. Ker se želim omejiti na oceno/e in odziv/e znotraj stroke, se v svojem pisanju deloma opiram na

¹ Simon Purger, Slovenski zgodovinski atlas (avtorji France M. Dolinar et al.). Ljubljana : Nova revija, 2011, 263 strani. *Kronika* 60 (2012), št. 1, str. 176–179.

² Aleš Gabrič, Odgovor na recenzijo Simona Purgerja. *Kronika* 60 (2012), št. 2, str. 313–316.

recenzijo Simona Purgerja in na odziv soavtorja atlasa Aleša Gabriča, namenoma pa puščam ob strani prispevke v časnikih in strokovnih revijah.³

V relativno majhnem nacionalnem prostoru so kritične ocene znotraj zgodovinske stroke veliko bolj izjema kot pravilo, kar je na neki način sicer logično in razumljivo, le stežka pa tudi opravičljivo, saj takšna praksa težko prispeva k razvijanju znanosti in kritičnega mišljenja. Vsaka izražena kritika namreč ni »obračunavanje« osebne ali nazorske narave, čeravno najdemo tudi takšne primere, pogosteje v odzivih na ocene kot v ocenah samih. V izogib morebitnim nesporazumom naj povem, da se z oseb(ostn)o in nazorsko platjo sodelavcev atlasa nisem ukvarjal ne med njegovim nastajanjem ne pozneje. Zagotovo jih leta 2004 ne bi povabil k sodelovanju, če bi dvomil o njihovi profesionalni korektnosti. V projekt se prav tako ne bi podal, če za to nalogo ne bi našel (vsaj po svojem prepričanju) primernih avtorjev. Zdaj, ko je stvar (večidel) za nami, si dovoljujem nekaj osebnih razmišljanj o tem, kaj bi lahko bilo oziroma tudi kaj bi moralo biti narejeno bolje ali drugače. S svojim pisanjem se ne nameravam spuščati v polemiko, še zlasti ne, če se ne bi bila sposobna odmakniti od osebnega nivoja in iskanja apriornih razlogov, zakaj se kdo z določeno trditvijo ali pogledom ne strinja. Poglavij Aleša Gabriča, na katera se moja opažanja nanašajo, nisem sistematično analiziral. Uporabljeni primeri so ponazoritvene narave (vzorčni) in zategadelj nujno selektivni. Odgovor na morebiten ugovor, zakaj sem poudaril prav te primere in zakaj ne (še) česa drugega, zato najbrž ni potreben.

Ni dvoma, da bi v atlasu pri slehernem poglavju od prazgodovine do samostojne Slovenije našli še nemalo vsebin oziroma kartografskih prikazov, ki v tovrstna dela sodijo, a jih v našem pogrešamo. Nekaterih »manjkajočih« iz »svojega« obdobja sem se, denimo, domislil šele po izidu. Treba je seveda upoštevati objektivne okoliščine – tudi omejen obseg atlasa –, a je teža pogrešanih vsebin vendarle različna. Vprašanje, kateri zemljevidi bi še (nujno) prišli v poštrev in zakaj, zavestno puščam ob strani, kakor tudi, ali je kateri od sedanjih odveč. Prepričan sem, da prikaz kakšnega manj pomembnega pojava ali dogodka ne more biti moteč, če je hkrati upoštevano in prikazano tisto, kar je močno ali celo usodno zaznamovalo določeno zgodovinsko obdobje in prostor. Ne pravim *ustrezno* prikazano, temveč prikazano z *ustreznim poudarkom glede na celoto*, tj. glede na druge kartografske prikaze in spremljajoča besedila.

Pri vprašanju, kateri zemljevid(i) manjka(jo), bom naredil edino izjemo s Kozlerjevim *Zemljevidom slovenske dežele in pokrajin* (1853), za katerega sem bil skoraj do zadnjega prepričan, da ga bom našel nekje blizu začetka poglavja o obdobju 1848–1918, a ga v atlasu na moje veliko presenečenje ni. Glede na to, da sodi zemljevid v začetek obdobja, ki neposredno sledi »mojemu« obdobju (do 1848), in da smo se o njegovi objavi nekajkrat pogovarjali kot o dogovorjeni stvari, je ta izjema upravičena. Še posebej tudi zato, ker gre za prvi prikaz »Slovenije«, neposredno po nastanku prvega slovenskega narodnega programa. V atlasu je bil

³ Od zgodovinarjev je kratko oceno kot odziv na povabilo urednice *Pogledov*, priloge *Dela*, napisala Tamara Griesser Pečar (*Pogledi*, št. 20, 12. 11. 2011), v *Zgodovini v šoli* pa je izšlo krajše poročilo Vilme Brodnik (*Zgodovina v šoli XXI* (2012), št. 1–2, str. 77).

Kozlerjev zemljevid načrtovan kot »protiutež« Czoernigovi etnografski karti (ne v vsebinsko-interpretativnem smislu, ampak kot njeno nadaljevanje), glede na svoj zgodovinski pomen in težo pospremljen z ustreznim komentarjem. Komentirana objava v nacionalnem atlasu bi bila idealna priložnost in hkrati referenca za interpretacije zemljevida v prihodnje, potem ko so ga v zadnjih desetletjih nekajkrat zlorabili v politično-propagandne (nacionalistične) namene. S postavitvijo v zgodovinski kontekst in opozorilom, da je na zemljevidu vrisana tudi narodna meja, pa čeprav ponekod potegnjena »na škodo« Slovencev (to v 20. stoletju ni ostalo brez posledic), bi Kozlerjev zemljevid v *Slovenskem zgodovinskem atlasu* opravljal poslanstvo, ki ga v drugih objavah ne more oziroma ga lahko le deloma. Če nič drugega, Kozler sodi v atlas v izogib nadaljevanju (hotenih ali nehotenih) zmotnih laičnih interpretacij o večjem obsegu slovenskega narodnega prostora v preteklosti. Ne nazadnje je pomemben dokument časa in si mesto v atlasu zasluži vsaj toliko kot prikazi razmejitvenih predlogov po obeh svetovnih vojnah.

Tudi v pričujočem zapisu zaseda največ prostora vojni in povojni čas, obdobji, s katerih prikazom sta bili zgodovinarska in nezgodovinarska javnost (sodeč po (ne)objavljenih odzivih) doslej daleč najmanj zadovoljni. Glede na prelomnost in posledice druge svetovne vojne na Slovenskem bi bil gotovo vsak prikaz tega obdobja med najbolj kritiziranimi. O tem ne dvomim. Lahko pa bi kritikom vzeli iz jader nemalo vetra, če se avtor ne bi lotil obravnave tako površno. Ni mi najbolj blizu izraz *uravnoteženost*, še teže je v zgodovinopisju z *objektivnostjo*, zlasti ob relativno kratki časovni distanci. Morda se je avtor trudil doseči vse naštetu, a tega kljub dobri volji nisem mogel zaznati.

Kje torej vidim težave? Če v prostorsko omejenem, zato domala enciklopedično zasnovanem, široki strokovni in laični javnosti namenjenem »standardnem delu« ne najdemo določenih temeljnih informacij, je najbrž posredi neka ovira. Tem prej, če je v uvodnem besedilu v poglavje Slovenci v Jugoslaviji (str. 161–167) dovolj prostora za spremljevalne posledice in ponazoritvene primere. V omenjenem poglavju je zlasti za obdobje druge svetovne vojne izrazito pomanjkljiva kronologija, in to ravno v prikazu časa, v katerem je pomemben domala vsak dan, saj se »obrati« in »zasuki« vrstijo z neprimerljivo večjo hitrostjo. Nekaterih bistvenih podatkov za razumevanje obdobja 1918–1991 preprosto ni, čeprav je uvodno poglavje namenjeno prav temu. A pogrešamo jih tudi v nadaljevanju pri zemljevidih. Glede na poudarjanje določenih dejstev ali dogodkov ter odsotnost drugih, takih z neprimerno večjo težo, se je težko znebiti občutka, da je avtor sicer neizogibno selekcijo opravil precej samovoljno. Težnji po uravnoteženosti ni mogoče zadostiti z uporabo »težkih besed« pri presojanju dejanj ene in druge v vojno vpletene strani, objektivnosti pa ne more biti tam, kjer izpostavimo posamezna »sporna« dejanja enih (merjeno tudi z očmi medtem že »razsvetljenih« vnukov), ne da bi hkrati spregovorili o »spornem« ravnanju drugih v istem času in prostoru. Če smo že poudarili eno, zakaj molčati o drugem in tretjem? In še posebej, zakaj avtor v uvodnem poglavju, ki bi moralo biti napisano karseda strnjeno in povedno, pa četudi bolj sproščeno kot enciklopedična gesla, čuti potrebo kar koli pojasnjevati s pogojnikom: »kaj bi verjetno bilo, če bi bilo«? Zlasti ker takšno v zgodovinopisju

težko dopustno metodo uporabi v kontekstu, ki daje občutek, da skuša na vsak način nekaj opravičiti. Takšna osebna reminiscenca bi bila v znanstvenem delu do neke mere še sprejemljiva, nikakor pa ne sodi v atlas, ki je med drugim pedagoški pripomoček. Končno se sprašujem, kje so bili recenzenti in ali so vsi navedeni enako odgovorni. Glede na to, da se ukvarjajo z različnimi obdobji, najbrž ne.

Nekaterih stvari, ki jih bom navedel v podkrepitev zgornjih splošnih opažanj, se je dotaknil že Simon Purger v *Kroniki* in jih tu ne bi želel ponavljati. Neizogibno pa se moram tudi sam ustaviti vsaj pri eni bistveni stvari – pri neomembi (komunistične/socialistične) *revolucije* (Purger, str. 178). Na Purgerjev utemeljeni očitek, da gre vendar za temeljno značilnost vojnega in povojnega obdobja, je Aleš Gabrič na moje neizmerno začudenje odgovoril kot nekdo, ki obdobja sploh ne bi poznal: »Sam sem izpostavil, da je bil glavni cilj komunističnega vodstva prevzem oblasti po vojni; jasno je menda, da so se lahko lotili revolucionarnih ukrepov šele po tem (sic!), ko so se dokopali do popolne oblasti.« (Gabrič, str. 315) Stavek sem moral prebrati večkrat, a še vedno nisem povsem prepričan, ali ne gre za lapsus. Ali pa je morda čas med letoma 1941 in 1945 tekel v obrnjeni smeri? Neomembo revolucije kolega Gabrič pojasnjuje še z besedami: »Cilji komunistične oblasti bralcu teh strani nikakor niso zakriti, čeprav morda pogreša to ali ono besedo.« (Prav tam) Besedna zveza »to ali ono« ne more nadomestiti »katere koli« besede, in ta je bila v Gabričevi in moji mladosti izrečena in slišana neštetokrat, vklesana je na številnih spomenikih, končno tudi na enem glavnih ljubljanskih trgov. Ni katera koli. Vsi iz naše generacije smo jo morali dobro poznati od osnovne šole dalje. Če zdaj pri kom ni priljubljena, je povsem irelevantno. Tudi med vojno je niso povsod uporabljali enako odkrito, a jo je oblast pozneje zelo poudarjala in slavila. Postavljati »revolucionarne ukrepe« v čas po popolnem prevzemu oblasti (po vojni), lahko torej pomeni le dvoje: sprenevedanje ali ignoranco (v prvotnem in širšem pomenu besede). Bodi eno ali drugo, Alešu Gabriču se je glede na prejšnjo trditev očitno zapisal lapsus, ko je v čas po kapitulaciji Italije postavil poskus partizanskega obračuna z vojaškimi formacijami »slovenske protirevolucije« (!), pa tudi ko pri obravnavi maja 1945 govori o »političnem vodstvu protirevolucije« (*Slovenski zgodovinski atlas*, str. 164). Ker nisem strokovnjak za drugo svetovno vojno, se bom pustil podučiti poklicanim, ki bodo argumentirano razložili, kako je mogoč soobstoj ne-revolucije in protirevolucije.

V uvodnem prikazu dogajanj med drugo svetovno vojno na Slovenskem torej ni bilo prostora za *revolucijo*, našel pa se je prostor za omembo Narodnega sveta (*Slovenski zgodovinski atlas*, str. 163), ki je aprila 1941 obstajal vsega 12 dni. Revolucije ni niti pri obravnavi povojnega časa (ko naj bi se komunisti po Gabriču končno lahko lotili »revolucionarnih ukrepov«), zato pa v kratkem orisu druge Jugoslavije najdemo celo t. i. samizdate, ki so jih izdajali intelektualci v drugih komunističnih državah, medtem ko »v Jugoslaviji niso imeli pomembnejše vloge« (str. 166–167), in »podržavljenje najemniških stanovanj in zazidljivih zemljišč« leta 1958 (str. 166). O revolucionarnih ukrepih, »po tem ko so se [komunisti] dokopali do popolne oblasti« (tako Gabrič), pa lahko beremo kvečjemu med vrsticami.

Pomanjkljivo je opisan tudi način prevzema oblasti po koncu vojne, že kronološko. Še posebej neprofesionalno delujeta konstatacija, četudi postavljena v jugoslovanski kontekst, da »predvojne slovenske stranke sploh niso poskušale obnoviti delovanja in jih oblastem niti ni bilo treba prepovedati«, in oznaka »dejansko šibke opozicijske stranke« za onemogočene politične stranke v Srbiji in na Hrvaškem (str. 165). V atlasu, najsi bo v uvodu v poglavje Slovenci v Jugoslaviji (gre za obdobje 1918–1991) najsi bo pri zemljevidih, pogrešam tudi temeljni kratek oris idejne podstati, organiziranosti in delovanja vodilne politične sile druge Jugoslavije. O državnem nasilju nad državljani v Titovi Jugoslaviji in po Titu atlas molči, le mimogrede izvemo za posledico: »zmanjšanje števila političnih zapornikov« (str. 166). In pa, da se je »veliko ljudi izselilo zaradi strahu pred komunistično oblastjo in njenim terorjem«, kot lahko preberemo pod zemljevidom o demografskih posledicah 2. svetovne vojne, kjer je omenjena tudi »povojna politična emigracija« (str. 191). Še več, ene najpomembnejših ustanov oziroma podsistemov jugoslovanskega režima – politične policije – se avtorju ni zdelo vredno niti imenovati. Nadvse skrivnostno, primerno oznaki, jo je omenil kot »tajno policijo«, in to zgolj mimogrede v stavku: »Že med vojno je KPJ prevzela nadzor nad vojsko, tajno policijo in mediji.« (str. 164) Čigava je bila vojska, kdo je ustanovil »tajno policijo«, s kakšnimi pristojnostmi in delokrogom, pa tudi, katere medije si je partija »podredila«, si današnja mladina le težko predstavlja. Meni, ki ne pripadam šolajoči se generaciji, ampak, recimo, tisti z »vseživljenjskim izobraževanjem«, zvenijo takšne formulacije evfemistično. Izražajo bodisi avtorjevo nevživljanje v širok krog uporabnikov atlasa bodisi gre za nerodno evfemiziranje, zaradi katerega so stvari ostale nejasne. V osmih praznih vrsticah ob koncu uvodnega poglavja (str. 167) bi bilo o »tajni policiji«, dejansko eni temeljnih komponent političnega sistema, mogoče povedati vsaj najosnovnejše, ob Edvardu Kardelju, »partijskem ideologu« (tako Gabrič na isti strani), pa bi si omembo zaslužil vsaj še »prvi državni varnostnik« Aleksandar Ranković.

Le deloma se bralec lahko strinja z navedbami v kontekstu informbirojevskega spora, »da se je KPJ prebila na oblast z lastno vojsko« in »da Titov kult v Jugoslaviji ni zaostajal za Stalinovim v Sovjetski zvezi«, kar naj bi »omogočilo jugoslovanskim komunistom precejšnjo avtonomnost tudi v odnosu do komunistične centrale« (str. 166). Najbrž ni treba spomniti na odločilno težo sovjetske vojaške sile pri osv(ob)ajanju Srednje in Jugovzhodne Evrope in na podrejenost Titovega kulta Stalinovemu v prvih povojnih letih. Zgodovinarju in delu, ki ga je soustvarjal, tudi ne pritičejo besede, kot so: »da hoče Stalin zamenjati jugoslovanske oblastnike s sebi zvestimi strežaji«. (Prav tam) Kako je Tito dosegel notranjo disciplino v partiji in državi, bi bilo vredno najmanj takšne omembe kot trditev, da je Jugoslavija po začetku spora »poskušala velikemu bratu dokazati, da so v Jugoslaviji na oblasti pravi komunisti«, in to tako, da je »sovjetskemu tipu socializma« »stopila še nekaj korakov bliže po začetku spora« (prav tam). Ti »koraki« so v nadaljevanju povsem neslišni, kot bi se bilo bati dolge roke »tajne policije«.

Naj v nadaljevanju navedem nekaj bolj opaznih primerov pogrešanih osnovnih faktografskih podatkov v uvodu (str. 161–167). Poskus decentralizacije Kraljevine

Jugoslavije leta 1939 ni niti omenjen; na str. 171 najdemo sicer Banovino Hrvaško, a tudi tu brez vsebinske opredelitve in ustanovne letnice, tako da lahko le iz zemljevida pod besedilom (ne ob njem) sklepamo, kdaj je najbrž nastala. Glede na to, da je pri kratkotrajnem Narodnem svetu poleg dneva ustanovitve 6. aprila 1941 (ni pa omenjen njegov razpust) navedeno celo eno njegovih neuspešnih dejanj, bi bralec pričakoval vsaj datum ustanovitve Protiimperialistične fronte, ustanovljene dva tedna pozneje. O kapitulaciji Jugoslavije ni v uvodu niti besede, na njeno vlado v tujini naletimo prvič šele sredi vojne (str. 163), enako na golo omembo četništva (str. 164) in na poraz slovenskih četnikov v Grčaricah (str. 184). Draže Mihailovića v atlasu ni, Ivan Šubašić pade od nikoder leta 1945 zgolj kot Šubašić (str. 165), a ne v vlado, le s Titom se dogovarja. Bralec mora skratka zelo dobro poznati zgodovinske osebnosti, relacije in dogajanja. Tako, denimo, ne izve za datum nemškega napada na Sovjetsko zvezo, s katerim avtor povezuje preimenovanje Protiimperialistične fronte (str. 163) in poziv Osvobodilne fronte k oboroženemu uporju (str. 182). Od obeh zasedanj AVNOJ-a je le prvo, manj pomembno, opredeljeno z mesecem in letom, drugo, temelj za najpomembnejši državni praznik, pa je brez vsake časovne komponente (str. 164); pozneje izvemo za mesec (str. 187), medtem ko se dan skriva v omembi druge obletnice zasedanja (str. 193). Kot že rečeno, ne srečamo vlade Tito-Šubašić, ampak le dogovore obeh mož (str. 165) in sporazum, »po katerem sta dobila AVNOJ in Titova vlada mednarodno veljavo« (str. 187), vse brez časovne komponente. Konec vojne je prav tako časovno opredeljen šele pozneje, ob zemljevidu (str. 190), datuma razglasitve republike – nadvse pomembne prelomnice – ne najdemo (iz navedb na str. 165 sklepamo, da sodi nekako v čas med novembrom 1945 in januarjem 1946), ko pa je na str. 193 le naveden, je govor samo o novem imenu države. Iz vojnega časa so v avtorjevih očeh poleg 6. aprila 1941 pomembni le trije točni datumi: 20. april 1944 (domobranska prisega na Hitlerjev rojstni dan), 3. maj 1945 (zasedanje Narodnega odbora za Slovenijo) in 5. maj 1945 (ustanovitev Narodne vlade Slovenije). So res umestni, če ni drugih? Dejanski cilji in metode Komunistične partije ter slovenska specifičnost – formalna politična pluralnost v začetnem partizanskem gibanju in njen prisilni konec z Dolomitsko izjavo – so kriti v stavku: »Komunistična partija je želje po povojnem prevzemu oblasti zakrila z gesli o osvobodilnem boju, toda že med osvobodilno vojno je dejansko prevzela vse glavne vzvode odločanja v Osvobodilni fronti, ki je do pomladi 1943 tudi že izgubila prvotno formalno koalicijsko podobo« (str. 163) Podobno se informbirojevski spor pomladi 1948 samo začne, vrhunca z izključitvijo Jugoslavije iz organizacije pa ne doseže (str. 166). In tovrstnim nedoslednostim še ni konca. Nemara za druge republike ni veljalo isto kot za Slovenijo, o kateri beremo: »Za Slovenijo je bilo pomembno, da ji je vsaka [ustava] dodelila več pravic kot prejšnja« (str. 167).

Četudi je hotel avtor s konkretnimi »življenjskimi« podatki in s »slogovnimi elementi« popestriti uvod in besedila ob zemljevidih, jim je v veliki meri zmanjšal relevantnost, ko je na drugi strani poudaril nekogaršnje »slabosti« in zamolčal tovrstne »težave« drugega, dveh sodobnikov v istem času in prostoru. Prizadevanja Narodnega sveta med aprilsko vojno 1941, da bi celotno jugoslovansko Slovenijo zasedel en okupator, je brez navedbe, za katerega okupatorja je šlo, in brez ustreznega

komentarja (zadoščalo bi pol stavka) mogoče razumeti povsem napak. Tako kot ni pojasnjeno, zakaj se je ob nemškem napadu na Sovjetsko zvezo Protiimperialistična fronta preimenovala v Osvobodilno fronto in kaj je pomenilo njeno prvotno ime (str. 163). Tudi tu bi bilo dovolj le nekaj besed, zlasti o odločilni vlogi Kominterne za začetek oboroženega boja jugoslovanskih komunistov (ti med drugim niso bili ne prvi ne edini uporniki). V turbulentnem in skrajno negotovem času je pač težko biti prerok, pa če sediš na sejah Narodnega sveta, Protiimperialistične fronte ali v Churchillovem kabinetu. Ne razumem precej burnega odziva Aleša Gabriča (str. 314) na ugotovitev Simona Purgerja v oceni v *Kroniki* (Purger, str. 178), da ustanovitev Protiimperialistične fronte v atlasu ni omenjena niti razložena, čeprav je prav njena ustanovitev temelj za enega od slovenskih državnih praznikov. Osnovne informacije o predhodnici zelo pomembne organizacije, formalno na čelu zmagovitega političnega gibanja, namreč *resnično* pogrešamo, le njeno preimenovanje je omenjeno, a brez vzročne povezave z 22. junijem 1941.

Kmalu se pokaže, da določeni izrazi in izbor podatkov v atlasu ne morejo biti povsem naključni. Na str. 163 zanese Gabriča v težko izpodbijano apologetiko: »V svojih načrtih pa so slovenski *politiki starega kova povsem podcenili voljo večine Slovencev*, ki so menili, da je stanje nevzdržno, da jim preti propad in da je za rešitev vredno tudi kaj žrtvovati.« Čemu tako patetične besede? Potem ko v opisu vojnega časa še stopnjuje simpatije do ene v vojno vpletene strani, in uporablja »slogovne elemente«, kot je »begunska vlada« oziroma »emigrantska vlada«, pa, denimo, ob koncu podpoglavja med »dogodke, ki so sledili«, vključi »zlasti pobje številnih razoroženih pripadnikov kolaboracije in civilistov« (str. 164). Najbrž ni zmoten vtis, da iz besedila izhajajo avtorjeva različna merila, saj je nekaj označeno kot napačno, drugo pa prikazano najmanj precej bolj nevtrarno. Kako preprosto bi bilo bralcu razložiti, da sta na strani istih zaveznikov – sicer z različnimi preferencami – obstajala dva »tabora«, legitimistični z vlado v tujini (ta ima v dveh odstavkih kar tri nazive: begunska, emigrantska in kraljeva) in revolucionarni z vodstvom v Jugoslaviji, vsak s svojimi načrti in metodami. Tudi kolaboracijo bi mu neprimerno lažje približali v povezavi s protirevolucijo, a se zdaj omenjata vsaksebi in dajeta vtis, kot da je šlo za ločena pojava. Prepričan sem, da bi bralec potem bolje razumel tudi vse drugo, seveda ob dopolnjeni kronologiji in odpravi zlahka odpravljenih površnosti.

K avtorjevim vrednostnim sodbam in sosledici dogodkov, kot jo opisuje, naj dodam še nekaj pripomb. Začetek »državljanske vojne med sonarodnjaki« uvede takole: »V svojem protikomunizmu so šli [predvsem katoliški veljaki] tako daleč, da so bili pripravljeni tudi vojaško sodelovati z okupatorjem. Dodatno je takšno pripravljenost spodbujal teror nekaterih partizanskih enot na prvih osvobojenih ozemljih in atentati na znane protikomunistične politike v Ljubljani.« (str. 163) Nič pa ni mogoče prebrati o koalicijskih prizadevanjih in o prvotni, ne tako hitro ugasli pripravljenosti mnogih za sodelovanje s komunisti proti skupnemu sovražniku. Je *Slovenska zaveza* umanjala po naključju? Narodni svet in Narodni odbor sta tu. Le to lahko preberemo, da so politiki, ki so ostali doma, »v Osvobodilni fronti videli zakrinkano Komunistično partijo in jo ocenjevali kot vse resnejšo tekmico za

prevzem oblasti po vojni« (prav tam). O močnem osipu podpornikov Osvobodilne fronte kot »nezanemarljivem« pojavu se ne moremo poučiti.

Najbolj nesprejemljiv del Gabričevega poglavja je zame druga vrednostna sodba, čeravno je previdno izražena s pogojnikom, a je prav zato še bolj moteča. »Ljudska fronta *bi* [na volitvah novembra 1945] *verjetno brez težav zmagala* tudi v bolj umirjenem političnem vzdušju, *saj je stavila na načela* narodnoosvobodilnega boja; podpirali so jo pripadniki osvobodilnega gibanja, z nekaterimi reformami pa so bili pridobljeni še glasovi tistih, ki so se za podobna načela navduševali že pred vojno.« (str. 165) Če je bila Komunistična partija Jugoslavije tako prepričana o zmagi Ljudske fronte »brez težav«, bi se ob teh besedah lahko vprašal bralec, zakaj potem ni dopustila demokratičnih volitev, brez terorja, predhodnih množičnih pobojev in drugačnih utišanj volivcev, saj bi prav s spoštovanjem demokratičnih načel in sploh le tako pridobila v očeh domače in tuje javnosti polno legitimnost, Tito pa bi izpolnil svoje obljube. Alešu Gabriču pravzaprav lahko pritrdim zgolj v enem segmentu: »podpirali so jo pripadniki osvobodilnega gibanja«. Ti so edini lahko jamčili zmago »brez težav«, in sicer s svojim orožjem. Pri tem se ne morem otresti vtisa, da skuša kolega opravičiti nedemokratičen prihod partije na oblast in s tem legitimirati skoraj pol stoletja njene vladavine. Upam, da se motim.

Tako kot resnično upam, da v odgovoru na oceno Simona Purgerja ni imel namena nikogar žaliti in podcenjevati, ko je v uvodu zapisal, da »se še vedno oglašajo kritiki, ki sicer *ne slovijo najbolj po svojih historiografskih študijah*, a se kljub temu vztrajno zaletavajo v predzadnje poglavje atlasa Slovenci v Jugoslaviji in poskušajo pokazati domnevne slabosti, pomanjkljivosti in izkrivljanja zgodovinske resnice, ki naj bi jo zakrivil avtor tega dela atlasa« (Gabrič, str. 313). Bilo bi res nenavadno, ko bi kolega Gabrič argumente pisca ocene v *Kroniki* kolega Purgerja zavračal (tudi) zaradi različne (formalne) stopnje izobrazbe in izkazane bibliografije. Simon Purger je zase navedel, da je »profesor oziroma učitelj zgodovine« in »preučevalec ter iskalec resnice o preteklosti, čemur se kot človek in zgodovinar čuti(m) zavezanega« (Purger, str. 177). Aleš Gabrič ga v svojem odgovoru prvič omeni kot človeka, ki se je »predstavil kot učitelj zgodovine in iskalec resnice«, ga nato še nekajkrat označi kot »iskalca resnice«, v odgovor na Purgerjev kritični pogled na nekatere njegove interpretacije pa zapiše, da »v svojem iskanju resnice ne razkrije, zakaj zagovarja drugačna stališča in od kod je povzel svoje ocene dogajanja na Slovenskem med 2. svetovno vojno in po njej«. Purger naj bi »sledil teзам, ki so nastale že med vojno v političnem taboru meščanskih strank in jih je po vojni v tujini intenzivno razvijala slovenska politična emigracija« (Gabrič, str. 315). Priznati moram, da mi takšna formulacija zveni zelo znano iz nekih drugih časov. Neprimeren je tudi Gabričev sklepni del misli: »Če [Purger] bolj zaupa interpretacijam, ki imajo v strokovnih krogih le omejen vpliv, bi v polemiki vsekakor moral poudariti, zakaj se ne strinja z ocenami iz temeljnih zgodovinskih študij o tem obdobju.« (Gabrič, str. 315) Katere študije naj bi bile temeljne, lahko bralec, z nekaj truda sicer, sklepa iz seznama literature v atlasu. Čeprav »ne slovim ravno po svojih historiografskih študijah« za to obdobje, moram ugotoviti, da kakšno temeljno delo o drugi svetovni vojni na Slovenskem na tem seznamu

pogrešam. Kakor tudi duha, ki ga izžareva pregled novejše slovenske zgodovine izpod peresa Petra Vodopivca.

Če deloma še lahko razumem pristop Aleša Gabriča k problematiki druge svetovne vojne v atlasu, sicer neprimeren za strokovno delo tega tipa, se vendar vedno znova čudim tonom in argumentom, s katerimi odgovarja na ocene svojega dela pri atlasu. Namesto da bi svoj odgovor v *Kroniki* podal v duhu strokovne korektnosti – tudi če bi menil, da si avtor ocene tega ne zasluži –, Gabrič odgovarjanje že vnaprej označuje kot »nesmiselno bojevanje z mlini na veter«, češ da »njegovim argumentom nasprotna stran sploh ni pripravljena niti prisluhnuti« (Gabrič, str. 313). Purger naj bi v zvezi s povojnimi poboji »v absurdnem stilu« zapisal, »da pogreša omembo, da je pobjo potekal brez ustreznih sodnih postopkov«, ob čemer se je Gabrič »kar malce nasmehnil« (sic!) (str. 314). Po lastnih besedah naj bi namreč »jasno poudaril tudi v spremnem besedilu pod zemljevidom«, »da je za dejanji stal najvišji državni vrh« (prav tam). Morda je kolega Gabrič v resnici želel biti jasen in tudi kaj poudariti, toda v atlasu pod zemljevidom na str. 191 glavni krivec za poboje ni naveden; govor je le o »povojnih obračunavanjih nove komunistične oblasti«. Nemalo se čudim nadaljevanju Gabričevega odgovora: »Kritik pa je šel še korak naprej in brez zadržkov zapisal, da se je to zgodilo “z ukazom najvišjega državnega vodstva”. Obžalujem le, da ni tega razkritja podkrepil z navedbo, kje je ta ukaz prebral ali videl (sic!), saj bi s tem pomagal tudi drugim raziskovalcem teh dogodkov in jih napotil na mesto, kjer bi lahko o tragičnih dogodkih oz. zločinih izvedeli še kaj več.« Aleš Gabrič, ki se je maloprej »kar malo nasmehnil« (str. 314), bi za te besede lahko požel le grenak nasmešek.

»Zdravo« samokritičnemu zgodovinarju ne bi smelo uiti etiketiranje, da recenzent »ne odstopa od dosedanjih ocen iz idejno ožje profiliranega slovenskega časopisja«. Mar pisanje Aleša Gabriča v *Slovenskem zgodovinskem atlasu* in še posebej v *Kroniki* tako jasno odstopa od načina pisanja »ožje profiliranega slovenskega časopisja«? Ali iz njegovih trditev in seznama literature v atlasu res izhaja, da tako dobro »pozna strokovno literaturo o vprašanih, za katere navaja dokončne in nedvoumne odgovore«? Nasprotno namreč očita Purgerju (Gabrič, str. 316). In ali mu mora Simon Purger res razložiti, »na katere [etične] dimenzije misli in katere naj bi bile po njegovem [Purgerjevem] mnenju ustrezne ter kdo mu je zagotovil, da so ravno njegova etična stališča najbolj pravilna in obvezujoča za vse ljudi«? (Gabrič, str. 313) Recenzent je zgolj konstatiral, da sintagma »zločinski pobjo razoroženih enot kolaboracije« »psihološko zmanjšuje težo okrutnih pobojev, kar je etično nedopustno«. V nadaljevanju je še opozoril, da je atlas pedagoški pripomoček, po katerem bodo segali mnogi učenci in dijaki, ravno etična dimenzija pa se močno razvija v obdobju otroštva in mladosti (Purger, str. 178). Glede na celoten odziv Aleša Gabriča, način, ton, argumente, bi še sam lahko kaj dodal o etiki. Zgodovinarji je nikakor ne bi smeli zanemariti, vendar se to žal vedno znova dogaja – hote, nehote, iz nevednosti ali preprosto iz bojzani pred sesutjem lastnih samoidentifikacijskih predstav?

Kongresi in simpoziji

36. zborovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenije

Rogla, 18.–20. oktober 2012

Za nami je že 36. bienalno srečanje slovenskih zgodovinarok in zgodovinarjev, ki je zgodovinarski srenji omogočilo, da se je za nekaj lepih jesenskih dni umaknila iz vrveža vsakdanjih obveznosti v prijetno planinsko okolje. Srečanje je potekalo med 18. in 20. oktobrom 2012 na Rogli, ki je med drugim znana tudi kot klimatsko zdravilišče, kar je zagotovo pripomoglo tudi k živahnemu vzdušju v predavalnicah hotela Planja. Program srečanja je bil sicer časovno nabit, saj je svoje prispevke v pisni obliki oddalo 55 avtorjev, presenetljivo veliko iz tujine, na samem srečanju pa se je predstavilo kar 43 referentov. Naporna dneva pa sta se poslušalcem zagotovo vtisnila globoko v spomin tudi zaradi obilice novega znanja, ki ga je na plan prinesla rdeča nit zborovanja, zgodovina otroštva.

Pohvalno je, da je tokratno zborovanje vzelo pod drobnogled v slovenskem zgodovinopisju doslej vse premalo obravnavano in zapostavljeno temo, ter se s tem vključilo v tokove sodobnega zgodovinopisja. Zapletena obravnava zgodovine otroštva seveda nujno kliče po interdisciplinarnem pristopu, na kar namigujejo tudi številni prispevki v obsežnem zborniku. Šele najnovejše raziskave so pokazale, da so bili pogledi na otroštvo doslej marsikdaj paradigmatško poenostavljeni in preveč idealistično obarvani ter prinesle nekatera nova spoznanja. Referenti, ki sicer pripadajo vsebinsko sorodnemu, a metodološko drugačnemu svetu, so poskrbeli, da interdisciplinarnost ni ostala le »prazna beseda«.

Že ob registraciji so udeleženci v roke prejeli izvod zbornika, za kar je potrebno še posebej pohvaliti programski in uredniški odbor, ki je uspešno nadaljeval utečeno prakso izdaje prejetih prispevkov še pred začetkom zborovanja. Tokrat so se znašli pred zelo težko nalogo, ki je prinesla še težji, kar 746-stranski zbornik (*Zgodovina otroštva*, uredili Aida Škoro Babić, Mateja Jeraj, Matevž Košir, Bojan Balkovec, Zbirka Zgodovinskega časopisa 45, Ljubljana 2012).

ZZDS je program zborovanja pripravljala skupaj z Društvom učiteljev zgodovine Slovenije, to je nameravalo predstaviti tudi pedagoški pogled na temo, ki je seveda tesno povezana z njihovimi prizadevanji. Panel je zaradi »kriznih razmer«, ki pedagoškim delavcem otežujejo udeležbo na takšnih zborovanjih, žal odpadel, ter je bil le deloma izpeljan na drugi lokaciji. Škoda, predvsem zaradi napovedane zanimive okrogle mize o novih učnih načrtih. Zborovanje je bilo sicer dobro obiskano, žal pa se organizatorji tokrat ne bodo mogli pohvaliti z rekordnimi številkami udeležencev, k solidnemu, a zmanjšanemu obisku pa nista prispevala niti tematika niti lokacija, temveč vse ostrejši varčevalni ukrepi.

Otvoritev zborovanja je v slovesnem vzdušju potekala v četrtek zjutraj, nekoliko napetosti pa je v slovesnost vnesla podelitev nagrade Klio za najboljše zgodovinsko delo v preteklem dvoletju. Sedmi prejemnik nagrade je postal Bojan Godeša za svojo monografijo *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije* (Mladinska knjiga, Ljubljana 2011), ki je s svojim delom osvetlil do sedaj manj poznano delovanje Slovenske ljudske stranke v tem času. Prvič je bila podeljena tudi nagrada Ervina Dolenca za zgodovinske prvenec, ki jo je prejela Neva Makuc za monografijo *Historiografija in mentaliteta v novoveški Furlaniji in Goriški* (Založba ZRC, Ljubljana 2011). Za svoj prispevek k razvoju slovenskega zgodovinskega je bil za častnega člana ZZDS imenovan Peter Vodopivec, ki se je s tem uvrstil v Zlato sobo častnih članov.

Otvoritvi so sledila štiri nosilna predavanja, kjer se je še posebej nakazala želja po prej omenjenih spremembah miselnih konceptov, kar je na podlagi metodoloških razmišljanj Uweja Krebsa, umetnostnozgodovinske analize upodobitev otrok Matevža Langusa Kristine Preininger, pronicljive analize podobe otroka v slovenski mladinski književnosti Milene Mileve Blažič in orisu otroških motivov v slovenskem ljudskem izročilu Darje Mihelič usmerilo pozornost prisotnih na poglavitna vprašanja. Referenti so vzpodbudili tudi zelo živahno diskusijo, ki se je nato prenašala na vse panele zborovanja, pa tudi izven zgolj formalnih okvirov.

Do odmora za kosilo so nato sledili še trije sočasni paneli. V okviru panela Šolstvo in vzgoja, ki ga je vodil Egon Pelikan, je o otroških vrtcih predavala Irena Selišnik, Aleksandra Serše je predstavila ljubljanska otroška zavetišča v času prve svetovne vojne, šolanje kot del otroštva je predstavil Branko Šuštar, katoliške vzgojne prijeme iz druge polovice 19. stoletja pa Mateja Tominšek Rihtar. Na sočasnem panelu o otrocih v družini in brez nje je pod vodstvom Nine Vodopivec Zdenka Bonin predstavila problematiko najdenčkov in sirot v Kopru, Katarina Keber je orisala socialno-zdravstveni položaj otrok delavcev premogovnika Leše, medtem ko je Petra Testen segla v čas nosečnosti. Panel je zaključila Petra Svoltjšak, ki je prikazala položaj otrok med veliko vojno. Živopisnost otroštva na fotografijah je na panelu Podobe otroštva pod vodstvom Mateje Jeraj predstavila Katarina Jurjavčič, Marjetka Balkovec Debevec je prikazala, kdaj so otroška oblačila postala otroška in ne več le pomanjšana odrasla, medtem ko sta etnološke poglede na »čas iger in dela« razložili Barbara Turk Niskač in Teja Močnik.

Popoldanski del predavanj je bil ravno tako živahen, nadaljevanje panela o šolstvu in vzgoji je prevzel Branko Šuštar, o zdravstvenih vidikih sta predavali Senta Jaunig in Mirjana Kontestabile Rovis, Stanislav Južnič pa je predstavil »genije v kratkih hlačah«. V drugi dvorani se je medtem žarišče premaknilo k ideologiji in otroštvu. Petra Svoltjšak je krmarila med referati o vlogi otrok in mladinskih organizacij pod tremi totalitarnimi režimi: tematiko so predstavili Egon Pelikan, Riccardo Damiani, Tone Kregar in Vitaly Bezrogov. Tretji panel o podobah otroštva se je tudi nadaljeval iz dopoldanskega dela, predsedoval mu je Marko Štuhec. Iz matičnih knjig sta podatke o otrocih na Notranjskem in Pohorju črpala Sonja Škrli Počkaj in Oskar Habjanič, Anja Paulič pa je prikazala podobe otrok v slovenskem protestantskem tisku. Delovni dan se je zaključil s panelom o zdravstveni oskrbi

otrok, o čemer so predavale Zvonka Zupanič Slavec, Urška Železnik in Dunja Dobaja, razpravo pa je moderiral Borut Batagelj. V tem terminu je potekala tudi predstavitev novih doktoratov s področja zgodovinopisja; sedem zanimivih novosti in svežih doktorjev znanosti je uspešno skozi skopo odmerjeni čas pripeljal Aleš Gabrič. Večer se je zaključil ob projekciji dokumentarnih posnetkov iz Slovenskega filmskega arhiva.

Tempo ni popustil niti v petek, metodološko usmerjene referate sta pod vodstvom Uweja Krebsa in Marte Verginella predstavili Nina Vodopivec, ki se je usmerila na ustno zgodovino ter Maria Papathanassiou s prikazom razmer med dunajskimi otroci v preteklosti. Položaj otrok z družbenega dna na prelomu iz 18. v 19. stoletje je orisala Dragica Čeč, njeno predavanje pa je smiselno dopolnil Markus Fath z referatom o nasilju nad otroki. V nadaljevanju dopoldneva je bil prikazan še pravni vidik, o čemer so pod taktirko Petra Štiha predavali Marko Kambič, Tanja Gomiršek, Gorazd Stariha in Ksenija Domiter Protnik, v sosednji dvorani pa je beseda tekla o otrocih v vojni. Panel je vodil Bojan Godeša, različne zgodbe iz časa druge svetovne vojne pa so predstavili Vida Deželak Barič, Renato Podbersič in Metka Gombač. Zgodnje popoldne je bilo posvečeno skrbi za zaščito otrokovih pravic, o tej tematiki je pod vodstvom Petre Svolfšak predavala Ana Cergol Paradiž, panel pa se je združil s tematiko o migracijah in begunstvu, o čemer sta predavala Marjan Drnovšek in Žarko Štrumblj; zanimiv referat o usodi makedonskega begunca v Jugoslaviji v času grške državljanske vojne pa je v imenu odsotnega Jureta Gombača prebrala Petra Svolfšak. Ideološke teme so bile prisotne tudi v petek; o zlorabi otrok v imenu ideologije so na eni strani predavali Jože Dežman, Marta Milena Keršič in Majda Pučnik Rudl; pionirsko organizacijo in otroke socializma pa sta v prostor in čas umestili Ivanka Zajc Cizelj ter Mateja Jeraj. Nekoliko utrujenemu in že razredčenemu občinstvu je bila nato na voljo dana še možnost, da o vsem slišanim razpravlja na okrogli mizi, in še sveža spoznanja ustrezno zaključijo v enovito celoto.

Drugi dan zborovanja se je zaključil z Občnim zborom ZZDS, ki je potekal v intimnem vzdušju in brez posebnega vznemirjenja, saj je potrdil kontinuiteto vodstva tudi v naslednjem mandatu. Glede na uspešno vodenje zveze in dobro organizacijo zborovanja si je to takšno priznanje nedvomno tudi zaslužilo. Ob koncu delovnih obvez je sledila še projekcija filma *Otroci s Petrička*, v soboto pa tradicionalna ekskurzija. Ta je ponudila spoj zgodovine z najmodernejšo dobo, saj so si udeleženci ogledali žičko kartuzijo in razstavo o Hermanu Potočniku in vesoljski tehnologiji v Zavodu Kulturno središče evropskih vesoljskih tehnologij.

Da spominov ne bi zabrisal čas ter želja, da bi si lahko dogodke ogledali tudi tisti, ki se zborovanja niste mogli udeležiti, so bila vsa predavanja in dogodki posneti, videoposnetki pa bodo v času, ko bo objavljen ta zapis, že dostopni na portalu *Zgodovina Slovenije – SIstory*.

Jurij Hadalin

Mednarodni posvet Prebivalstvo v Sloveniji in sosednjih deželah v zgodovinski perspektivi: raziskovalni izzivi historične demografije

Koper, 13. in 14. december 2012

Historična demografija se v slovenskem zgodovinopisju ni uspela tako globoko usidrati in si pridobiti enako vidnega mesta v preučevanju preteklosti kakršnega ima v mnogih historiografskih šolah v Evropi in po svetu. Kljub ugledni tradiciji in pionirskim korakom v tridesetih letih prejšnjega stoletja se namreč slovenski prostor ni odzval na izredni in metodološko revolucionarni razvoj, ki ga je beležila historična demografija kot del serialnega in kvantitativnega zgodovinopisja od šestdesetih let dalje. Razloge za to je najbrž iskati ne samo v prevladi drugih tematskih usmeritev, ampak tudi v nezadostni »kritični masi« zgodovinarjev, pomanjkanju organizacijske propulzivnosti in multidisciplinarnega sodelovanja, ki so potrebni za razvoj tega raziskovalnega polja. Kljub temu študije o prebivalstvu in historična demografija niso ostali tuji slovenski zgodovinski srenji, saj so na to polje od časa do časa vendarle stopili mnogi zgodovinarji in se proslavili s tematsko in metodološko inovativnimi dosežki. Ta trend se je povečal v zadnjih dvajsetih letih in z njim je beležiti tudi prizadevanja za sistematičnejše preučevanje historičnodemografskih virov in vprašanj. Poseben posluš zanje je izkazalo Znanstveno-raziskovalno središče Univerze na Primorskem, kjer se historičnodemografske teme preučujejo v okviru mnogih projektov in so v ta namen bile vzpostavljene tudi ustrezne podatkovne baze. Med spodbude za razvoj tega področja sodi tudi posvet Prebivalstvo v Sloveniji in sosednjih deželah v zgodovinski perspektivi: raziskovalni izzivi historične demografije, s katerim je UP ZRS želelo ustvariti priložnost za pregled prehojene poti in za soočenje med raziskovalci tega multidisciplinarnega študijskega področja na mednarodni ravni. Posvet je bil zato zasnovan v smislu komparacije slovenskega in sosednjih prostorov ter izpostavitve vprašanj mednarodnega pomena in interesa. Nanj so se odzvali, poleg slovenskih, še zgodovinarji iz Avstrije, Hrvaške in Italije s prispevki, ki so bili razvrščeni v šest tematskih sklopov.

Sestanek se je začel z uvodnim predavanjem Marte Verginelle z Univerze v Ljubljani in Univerze na Primorskem, ki je orisala razvojni okvir in usmeritve zgodovinskega preučevanja prebivalstva na Slovenskem. Pri tem je izpostavila ključno vlogo Frana Zwittra, ki je v tridesetih letih 20. stoletja postavil temelje temu raziskovalnemu področju, in prispevke drugih zgodovinarjev starejše in mlajše generacije. Prikazala je tudi razčlenitve, ki so jih zanimanja doživela v zadnjih desetletjih, ko so se historičnodemografske raziskave tematsko razširile na razne vidike socialne in gospodarske zgodovine, razpravljala pa je tudi o vprašanjih, zaradi katerih historična demografija in preučevanje serijskih virov se nista uspela

povzpeti više na lestvici interesov slovenskega zgodovinopisja. Sledil je prvi sklop referatov, ki je bil posvečen virom in metodološkimi vprašanjem, to je klasičnima problematikama, ki v temeljih pogojujeta razpravo kvantitativnega in serijskega zgodovinopisja. Jože Hudales z Univerze v Ljubljani je spregovoril o problemih in možnostih uporabe zapisnikov duš ter popisov prebivalstva iz 18. in 19. stoletju za preučevanje vzorcev družinskega življenja in življenjskega cikla na različnih mejnih območjih slovenskega prostora. Mithad Kozličić in Ante Bralić z Univerze v Zadru sta razpravljala o verodostojnosti podatkov v dalmatinskih župnijskih knjigah s posebnim poudarkom na otroški umrljivosti v prvi polovici 19. stoletja. Pokazala sta na mnoga dinamična in strukturna neskladja statistik, pridobljenih iz župnijskih prebivalstvenih evidenc, v primerjavi z realnimi trendi v razvoju prebivalstva in še enkrat opozorila na previdnost in potrebo po kompleksnem metodološkem inštrumentariju, s katerima se mora historični demograf opremiti pri rokovanju in interpretaciji omenjenih gradiv. Dragica Čeč z Univerze na Primorskem je poročala o demografskih informacijah, ki jih ponujajo sezname prejemnikov ubožne oskrbe iz 18. in 19. stoletja. Ti viri, ki sodijo na področje ubožnega prava in v okvir posegov oblasti za socialno oskrbo revnega prebivalstva, lahko včasih nadomestijo popise, dragoceni pa so predvsem, ker vsebujejo natančne informacije o določenih socialnih in poklicnih skupinah, o družinskih strukturah, o poklicni mobilnosti, prostorskim premikanjem, povezanim s poročanjem, in selitvah.

Drugi tematski sklop je imel v središču pozornosti vprašanje umrljivosti in nezakonskosti. Irena Rožman z Univerze na Primorskem je v svojem referatu vzela v pretres regionalne razlike v otroški umrljivosti na Slovenskem v drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja glede na preživetvene vire, na deleže nezakonskih otrok, pravila spolne morale in življenjsko raven prebivalstva. Peter Teibenbacher z Univerze v Gradcu pa je svoj prispevek posvetil pojavu nezakonskih rojstev na Štajerskem v zadnjih sto letih. Na začetku obravnavanega obdobja je štajersko podeželje beležilo visoke stopnje izvenzakonskih rojstev, ki jih je pripisati predvsem preprekam sklepanju zakonskih zvez med najrevnejšim prebivalstvom in predvsem med posli. Zaradi upadanja tega prebivalstvenega segmenta je nato v fazi t.i. *baby booma* tudi stopnja nezakonskih otrok upadla, nakar je zaradi druge demografske tranzicije upadla še stopnja zakonske fertilitnosti. Sledil je dvig »nove« nezakonskosti, to je tiste, povezane s post-modernističnimi možnostmi ustvarjanja neformalnih družinskih partnerstev. Tretji tematski sklop, posvečen porokam in družinskim strukturam, sta oblikovala Claudio Lorenzini z Univerze v Vidmu in Robert Skenderović s Hrvatskega instituta za povijest iz Zagreba. Prvi je analiziral proces grajenja in sklepanja poročnih zvez v nekaterih vaseh na stičišču Železne doline in doline Režije v drugi polovici 16. in prvi polovici 17. stoletja s poudarkom na težavah, s katerimi so se soočale tradicionalne prakse ob uveljavljanju poročnih norm, ki jih je uvedel tridentinski zbor. Drugi pa je razpravljal o »hišni zadruzi« v Slavoniji v 17. in 18. stoletju. Izhajal je iz razlikovanja med civilno Slavonijo in slavonsko vojno krajino ter izpostavil različna koncepta in različne interese, ki so spodbujali ali zavirali širitev hišne zadruge kot gospodarskega in družbenega koncepta razširjene kmečke družine. Na podlagi primerov je prikazal pomen, ki

ga je imela v razumevanju in uveljavljanju razširjenega gospodinjstva kot tipične predmoderne družinske strukture v Slavoniji razpoložljivost zemlje.

Četrta skupina referatov je bila posvečena skupnostim. Aleksander Panjek z Univerze na Primorskem je prikazal razvojne poteze in demografsko ter socialno strukturo prebivalstva Gorice in njenega podeželja v luči popisa prebivalstva iz leta 1566. To, edino razpoložljivo evidenco prebivalstva iz predstatističnega časa, ki razlikuje prebivalstvo tudi po družbenem stanju, je avtor interpretiral v luči podatkov o gospodarskem dogajanju in jo uporabil tudi za natančnejšo periodizacijo gospodarske zgodovine obravnavanega prostora. Darja Mihelič iz Znanstveno-raziskovalnega centra SAZU je podala sliko prebivalstva Pirana na osnovi pragradiva avstrijskega štetja iz leta 1890 in poročnih formularjev, ki razodevajo vrsto zanimivosti v navadah poročanja in izvoru novoporočencev. Prispevek je pokazal tudi spremembe v etnični sestavi prebivalstva z uveljavitvijo slovenskega elementa na podeželju in v gospodarski strukturi, kjer se kaže nazadovanje poljedelskih in mornariških poklicev. Dubravka Božić Bogović z Univerze v Osijeku je spregovorila o strukturnih spremembah v prebivalstvu južne Baranje v 18. in na začetku 19. stoletja, povezanih s spremembami meja po turško-avstrijskih vojnah in prehodu dežele pod habsburško oblast. Opozorila je na izjemno etnično in versko nehomogenost tako omejenega prostora, ki so ji botrovali tudi množični premiki prebivalstva in ki jo je zaradi pomanjkljivosti virov (vizitacijskih poročil) mogoče le delno pretehtati.

V petem tematskem sklopu je tekla beseda o migracijah. Franco Cecotti z Inštituta za zgodovino odpornišva dežele Furlanije Julijske krajine je predstavil raziskavo o t.i. »regnicolih«, to je priseljencih iz Kraljevine Italije v Trstu od leta 1857 do prve svetovne vojne. Prikaz, osnovan na evidenci italijanskih državljanov, ki jo je vodil italijanski konzulat v Trstu, je izpostavil mozaični značaj te priseljske skupnosti, ki se je šele po zedinjenju Italije formalno združila v enotnem imenu, medtem ko so jo prej sestavljali podaniki različnih italijanskih držav. Avtor je podčrtal deformacije, ki sta jih v priseljsko statistiko vnesla rojstvo zedinjene italijanske države in zakonodaja o državljanstvu, zaradi katere so med italijanske državljanke in državljanje, in torej tujce, všeti tudi v Avstriji rojeni soproge in potomci italijanskih priseljencev v Trstu. Rebeka Mesarič Žabčič z Inštituta za migracije i narodnosti v Zagrebu je poročala o demografskih procesih na otoku Susku v 19. in 20. stoletju s posebnim poudarkom na čezoceanskem izseljevanju. Šlo je v prvi vrsti za izseljevanje v ZDA, točneje v zvezno državo New Jersey, ki se je uveljavilo od osemdesetih let 19. stoletja kot posledica krize lokalnega vinogradniškega kmetijstva in splošnega upešanja gospodarstva. Verižna čezoceanska migracija je prispevala k depopulaciji otoka in hkrati k nastanku kolonij v New Jerseyu, katerih člani in njihovi potomci ohranjajo še vedno tesne vezi z izvornim krajem. Javier Grossutti z Univerze v Vidmu je svoj prispevek posvetil istrskemu izseljevanju v Argentino v drugi polovici 19. stoletja in do druge svetovne vojne in vprašanju narodne pripadnosti oziroma identifikacije istrskih izseljencev. Ugotavljal je, da toga klasifikacija po posameznih narodnih skupinah ni mogoča, ker izseljenci iz etnično mešanih območij niso izkazovali jasne opredelitve za eno

ali drugo narodnost. Med njimi v Argentini tudi ni zaznati nacionalnih napetosti, v nasprotju s konfliktno situacijo, ki se je pojavljala v Istri pred in zlasti po prvi svetovni vojni. Značilno pa je, da so se v Argentini istrski priseljenci italijanskega in hrvaškega porekla organizirali in se družili na osnovi istrske, slovenski Istrani pa v večji meri na podlagi nacionalne pripadnosti.

Šesti in zadnji tematski sklop je bil časovno opredeljen in posvečen obdobju med koncem prve in leti po drugi svetovni vojni, obdobju, ki je tako na Slovenskem kot v sosednjih deželah prineslo korenite demografske spremembe, povezane z vojnim in političnim dogajanjem. Alessio Fornasin z Univerze v Vidmu in Marco Breschi z Univerze v Sassariju sta na osnovi neobjavljene italijanske prebivalstvene statistike prikazala demografske spremembe, ki so v omenjenem obdobju zaznamovale Julijsko krajino. Nakazala sta trende in vprašanja, ki jih je mogoče povezati s prehajanjem območja pod različne državne okvire, migracijskimi premiki in demografskimi politikami, kot so italijanska demografska politika od leta 1927 dalje, priseljevanje prebivalstva iz italijanskega polotoka in odseljevanje slovenskega in hrvaškega prebivalstva. Analiza odpira vrsto vprašanj tudi v ustaljenih razlagah o prebivalstvenih premikih v Julijski krajini med in po drugi svetovni vojni. Tadeja Tomišek Čehulič z Inštituta za novejšo zgodovino iz Ljubljane je spregovorila o metodoloških izzivih vojne demografije na Primorskem med drugo svetovno vojno, točneje o raziskavi o vojnih smrtnih žrtvah, ki so jo na inštitutu izvedli po vzoru podobne raziskave v Furlaniji Julijski krajini. Opozorila je na številne metodološke probleme, s katerimi se srečuje vojna demografija, in specifične slovenskega žrtvoslovja, ki zaradi obvladljivega teritorija vendarle beleži zavidljive rezultate. Michael Wedekind z Univerze na Dunaju je nastopil z referatom o nemški populacijski politiki v okupirani Sloveniji med drugo svetovno vojno in vzel v pretres koncepte, strategije ter ukrepe, s katerimi se je nemška oblast lotila etnične, socialne in prostorske reorganizacije slovenskega prostora. Podčrtal je razmerje med populacijsko znanostjo in populacijsko politiko, se pravi med tvorci politike, njihovimi svetovalci iz znanstvenih krogov in upravnimi tehnokrati, ki so bili mobilizirani in so sodelovali pri udejanjanju populacijskih načrtov. Damir Josipović z Inštituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane se je ukvarjal z vprašanjem razmejitve med Italijo in jugoslavijo oziroma Slovenijo ter med Slovenijo in Hrvaško v luči podatkov avstrijskih popisov iz let 1880-1910 in Rogličevega štetja iz leta 1945. Podrobno je prikazal predlagane oziroma načrtovane in dejanske mejne črte, demografske oziroma druge utemeljitve in principe, s katerimi so bile podprte. Pri tem je izpostavil pomen avstrijskih in poveljnega popisa kot pripomočka za dogovarjanje in določanje državnih razmejitev. Nazadnje je Leo Lavrenčič z Univerze na Primorskem predstavil raziskavo, posvečeno prenovi prebivalstva Kopra po drugi svetovni vojni, ko se je hkrati in po množičnem odhodu italijanskega prebivalstva iz mesta odvijalo prihajanje priseljencev iz Slovenije in drugih jugoslovanskih republik. Za razliko od t.i. eksodus, o katerem je bilo že veliko napisanega, je proces »repopulacije« Kopra (in Istre nasploh) posebno zanimiv historiografski izziv, ki daleč presega demografske okvire, saj se predstavlja kot proces globoke preobrazbe družbenega ter kulturnega tkiva tega mesta.

Referate so spremljale živahne razprave, ki so pokazale na dodatna vprašanja in opozorile na mnoga še neraziskana problemska ombočja. Posrečen se je izkazal tudi geografski koncept sestanka, saj so meje (ne samo državnoupravne in etnične oziroma nacionalne, ampak tudi med družbenimi in gospodarskimi sistemi) in mejni prostori za zgodovinsko preučevanje prebivalstva posebno hvaležni laboratoriji, ki s svojimi posebnostmi otežujejo, a hkrati prispevajo k izostritvi metodoloških pristopov in interpretacij.

Aleksej Kalc

Ocene in poročila

Herwig Wolfram, **Conversio Bagoariorum et Carantanorum – Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien mit Zusätzen und Ergänzungen**. Herausgegeben, übersetzt und kommentiert und um die Epistola Theotmari wie um Gesammelte Schriften zum Thema ergänzt. Zweite, gründlich bearbeitete Ausgabe. Ljubljana / Laibach : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede, 2012. 419 str. (Dela 38 – Zbirka Zgodovinskega časopisa 44).

Anonimni spis o pokristjanjenju Bavarcev in Karantancev – *Conversio* – predstavlja po večkrat citirani sodbi, ki jo je izrekel avstrijski zgodovinar Alphons Lhotsky in jo zdaj z dodatnimi argumenti podkrepil Herwig Wolfram, »poglavitni in paradni primer (*Haupt- und Glanzstück*) slavnega salzburškega zgodovinopisja«. Napisan je v na videz skromni, a precizni latinščini, ki se marsikje zgleduje ob mojstrih antične historiografije, v katero pa se je – po latinskih ovinkih – prikradlo tudi nekaj prijemov dvorezne sofisticirane retorike (ali z naslovom nekega poprejšnjega Wolframovega članka, »Lügen mit der Wahrheit«).

Conversio pa predstavlja obenem tudi nad vse pomemben vir za politično, cerkveno in kulturno zgodovino večjega dela ozemlja sedanje Slovenije v zgodnjem srednjem veku. Zato nas ne preseneča, da so se zanjo že zgodaj začeli zanimati slovenski, pa tudi hrvaški in češki zgodovinarji. Prvo izdajo je v 16. stoletju priredil in objavil *Flaccius Illyricus* (Matija Vlačić) v zbirki *Catalogi testium veritatis* (Basileae 1556), drugo izdajo dve stoletji za njim Marko Hanžič (Marcus Hansic), koroški jezuit slovenskega rodu, v drugem delu svojega velikega opusa *Germania Sacra (Germaniae sacrae Tomus II: Metropolis Salisburgensis, Augustae Vindelicorum* 1729). Spis so nato poznali in citirali, preučevali in upoštevali vsi pomembnejši slovenski zgodovinarji od Linharta (1788) dalje; obširneje je razpravljala o teh odmevih in vplivih Darja Mihelič (v: *Začetki slovenske etnogeneze II*, Ljubljana 2000, p. 839–961). Za *Conversio* pa so se zanimali tudi naši literarni zgodovinarji. Tako se npr. Karel Štrelkelj v uvodnih poglavjih k predavanjem o zgodovini slovenskega slovstva, ki jih je imel v letih 1899–1901 na graški univerzi (v slovenščini) in so nam v rokopisu ohranjena (in bodo kmalu dostopna tudi v knjižni obliki), pogosto naslanja na *Conversio*, iz katere nekaj odlomkov tudi prevaja. Že pred njim je *Conversio* poslovenil Janez Majcinger v dodatku k prevodu Billyjeve knjige *Zgodovina svetih apostolov slovanskih Cirila in Metoda* (Praga 1863, p. 98–103). Tudi Josip Gruden na več mestih *Zgodovine slovenskega naroda*, zlasti v poglavju o *Krščanskih blagovestnikih iz Solnograda*, povzema ali prosto prevaja odlomke iz nje, npr. zgodbo o Ingu, ki jo radi navajajo tudi naši literarni zgodovinarji (npr. Ivan Grafenauer v *Kratki zgodovini starejšega slovenskega slovstva*). Vse pomembne odlomke anonimnega spisa je v zanesljivem prevodu objavil Fran Kos v prvih dveh knjigah *Gradiva za zgodovino Slovencev* (1902, 1906). Še vedno pa ostaja nenadomestljiva in vsega upoštevanja vredna komentirana kritična izdaja, ki jo je priredil Milko Kos (Ljubljana 1936).

Zadnji slovenski prevod sem objavil podpisani (in k prevodu napisal nekaj opomb) v sedmem zvezku zbirke *Acta Ecclesiastica Sloveniae*, ki je izšel ob 1100

letnici Metodove smrti (*Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih*, Ljubljana 1985, p. 15–27). Prevodu je dodan tudi latinski tekst, povzet po Milku Kosu (p. 28–42), uvodno študijo pa je napisal Bogo Grafenauer (p. 9–14), ki mu Wolfram v seznamu literature pomotoma pripisuje tudi avtorstvo mojega prevoda, čeprav je ne le na koncu Grafenauerjevega slovenskega uvoda, ampak tudi v angleškem povzetku izrecno napisano: *the text from Milko Kos's book was translated anew by Kajetan Gantar*).

Wolframova monografija je v prvi izdaji izšla pred več kot tremi desetletji pri graški založbi Böhlau-Verlag (1979), a je bila za drugo izdajo temeljito predelana in dopolnjena. Po izčrpnosti, preglednosti in vsestranski poglobljenosti nedvomno presega vse dosedanje objave in interpretacije tega pomembnega zgodovinskega vira, ki ga Wolfram v podnaslovu upravičeno označuje kot »belo knjigo« (*das Weißbuch*) salzburške cerkve.

Solidno in prepričljivo izhodišče Wolframove interpretacije predstavljajo avtorjeva metodična razmišljanja (*Methodische Überlegungen*, p. 52–56), kjer se naslanja na argumente *ex silentio*, tako da »po točkah« našteva vse, česar *Conversio* ne omenja, čeprav bi v takšnem kontekstu vsekakor moralo biti omenjeno. S tem nazorno osvetli tendenciozno in polemično ozadje »bele knjige«, zastrto z diplomatsko prefinjenim molkom o nekaterih neizpodbitnih in pomembnih zgodovinskih dejstvih. Skratka, gre za dvomljivo in v marsičem etično sporno dokazovanje anonimnega pisca o uveljavljanju in širjenju starodavnih pravic salzburške nadškofije na ozemlje nekdanje Spodnje Panonije (torej za nekak misijonarski »Drang nach Osten«). Po Wolframu je ta tendenca vidna že iz same kompozicije spisa, ki je – po njegovem mnenju – izrazito trodelna. V tem smislu so nato v nadaljevanju razčlenjena tudi poglavja komentarja (p. 85–217), ki predstavljajo najboljše in osrednji del knjige: 1. Pokristjanjenje (*Bekehrungsgeschichte*) Bavarcev, 2. Pokristjanjenje Karantancev, 3. Pokristjanjenje Slovanov Spodnje Panonije.

Ravno v pogledih na kompozicijo se pisec očitno razhaja z Bogom Grafenauerjem, ki je zagovarjal tradicionalno tezo o dvodelni kompoziciji; ta naj bi bila razvidna že iz naslova, v katerem sta navedena le dva vsebinska sklopa (*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*). Grafenauer v svoji uvodni študiji ob tem vprašanju polemizira z Wolframom in se v nekem smislu distancira tudi od mojega prevoda (p. 11): »razdelitev, ki je razvidna tudi iz našega prevoda«. Ob tem naj omenim, da razčlenitvi prevoda na tri poglavja (po vzoru H. Wolframa) Bogo Grafenauer ni odločneje nasprotoval, predlagal mi je le, naj naslov tretjega poglavja (*Pokristjanjenje Slovanov v Spodnji Panoniji*) dam v oklepaj (in sem to sugestijo tudi sprejel). Po drugi strani pa se mi še vedno zdi Wolframova teza o trodelni kompoziciji upravičena, tem bolj, ker naj bi bilo polemično težišče in bistveni poudarek salzburške »bele knjige« vendarle na dokazovanju do pravic salzburške cerkvene jurisdikcije nad tistim delom populacije, ki ni zajet v naslovu *Bagoariorum et Carantanorum*, to pa je slovanski živelj v Spodnji Panoniji.

Wolframove interpretacije kažejo izreden posluš za prefinjeno zastrte stilne odtente izvirnega latinskega besedila, ki imajo pogosto presenetljivo tendenciozno ozadje. Odkrito moram priznati, da bi moral v tem smislu svoj prevod marsikje

ponovno natančneje stilizirati. Tako npr. ob interpretaciji 4. poglavja, ki utegne biti ključnega pomena za našo nacionalno zgodovino, avtor opozarja, kako anonimni pisec obdobje polnih 80 let (od Samove smrti do vpada Avarov) preskoči s kratko frazo *non multo post tempore* (»ne dolgo zatem«). – Še pomembnejše je njegovo opozorilo na pomenske odtenke besedila o Avarih, češ da ne gre za zunanji vpad, saj latinski izraz *hostilis seditio* v resnici pomeni *sovražno vstajo*, tj. notranjo vstajo Avarov kot že podvrženih podložnikov. – Posebej kritična do prejšnjih prevajalcev in interpretov je Wolframova interpretacija zgodbe o Ingu in njegovi gostiji (v 7. poglavju). V nasprotju s prevladujočim mnenjem večine uglednih zgodovinarjev (med našimi omenja F. in M. Kosa, Lj. Hauptmanna, B. Grafenauerja), ki Inga predstavljajo kot karantanskega kneza, vidi Wolfram v njem duhovnika, svojo domnevo pa opira predvsem na eksaktno slovnično analizo latinskega genitiva relativnega zaimka *quorum unus* (ki pa vseeno še vedno dopušča odprti obe možnosti), pa tudi omembo imena Ingo v nekem drugem viru, kjer je dokumentiran z oznako *presbyter*. – Pomembno je tudi opozorilo na precej nenavaden, a očitno skrbno pretehtan izraz *complacitatio* (ki sem ga prevedel kot *pogodbo*), ki pa naj bi v resnici pomenil dogovor o pobotu neke sporne zadeve ob navzočnosti mnogih uglednih prič, ki jih *Conversio* poimensko našteva in katerih imena niso nametana po golem naključju, ampak po dobro premišljenem zaporedju: na čelu Kocelj, za njim Uncat (ne slovansko in ne germansko ime, temveč morda bolgarsko ime? morda Pribinov sin iz prvega zakona?), na tretjem Hotimir in nato dober ducat drugih slovanskih in poldrug ducat germanskih imen. – Še pomembnejši kot omenjena *complacitatio* pa je bil zbor v Regensburgu oktobra 847 (in ne leta 848, kot je zapisano v latinskem izvirniku in tudi v mojem prevodu), ki se omenja v 12. poglavju in ki se ga je udeležil, kot bi danes rekli, ves takratni srednjeevropski cerkveni in državni vrh. Brilljantno predstavitev in pomembnost tega »vrha« je podal Peter Štih v svoji razpravi o Pribini (*Priwina: slawischer Fürst oder fränkischer Graf? – v: Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichts forschung, Bd. 31, 1994, p. 209–222*), ki jo H. Wolfram večkrat citira. – In ne nazadnje moram v svojem prevodu poleg omenjene letnice popraviti še neko letnico, in sicer letnico na začetku naslednjega (13.) poglavja ob omembi božiča, ki ga je sazburški nadškof Adalvin praznoval na Kocljevem posestvu, kjer bi moralo biti namesto leta 865 zapisano leto 864 (kar sta upoštevala že Milko Kos in Franc Grivec), kajti – po kronanju Karla Velikega – se je novo leto začinjalo že z božičem.

Za razliko od številnih starejših zgodovinarjev, ki so si očitno prizadevali dokazovati »slovenstvo« ali »nemštvo« posameznih lokalitet in ozemelj, ki se omenjajo v *Conversio*, se Wolfram usmerja k čim bolj nepristranskim, z nacionalizmi neobremenjenim ocenam. V ta okvir sodijo npr. njegova opažanja o obsegu in značaju karantanske kneževine, ki je »zaradi svoje enkratnosti velikega pomena tako za zgodovino Avstrije kot Slovenije« (p. 120), saj naj bi obsegala okoli 35 % ozemlja tako današnje Avstrije kot tudi današnje Slovenije. Podobno velja za njegova opažanja o »Slovanih, ki se označujejo kot Karantanci«, češ da gre v bistvu za nekakšno »polietnično gens«, ki se v precejšnji meri navezuje tudi na rimsko kontinuiteto (p. 121).

S tega vidika so zanimiva tudi avtorjeva izvajanja o knežjem kamnu, kjer ne pozabi izrecno omeniti, da se je obred ustoličenja izvajal v slovanskem jeziku (p. 122–125). V tej zvezi prizanesljivo in nepristransko (a obenem duhovito in iskrivo) komentira tudi nekatera aktualna dogajanja, npr. dnevno-politične reakcije enih ali drugih skrajnežev ob upodobitvah knežjega kamna na slovenskih tolar-skih bankovcih (1991) in nekaj let pozneje na centimskih evro-kovancih: »Bilo bi lepo, še več, bilo bi razumno, če bi se lahko tako južno kot severno od Karavank sporazumeli, da bi karantanski knežji kamen, ki ni samo del zgodovine Koroške in znatnega dela Avstrije, ampak tudi del zgodovine slovenske Štajerske in tistega majhnega dela Koroške, ki je zdaj v Sloveniji, imeli za simbol, ki nas povezuje in ne ločuje« (p. 124). In čeprav se npr. v *Conversio* ime solunskega apostola Metoda samo dvakrat izrecno omenja, Wolfram opozarja, koliko poniževanja (skoraj zlobe) se skriva v ozadju oznake *philosophus*, edine titulature, s katero anonimni pisec označuje Metoda, saj naj bi bila takšna titulatura povsem neprimerna za označevanje cerkvenega dostojanstvenika škofovskega ranga. Lahko bi k temu dodali, da se zloba in poniževalnost zrcali tudi v rabi nedoločnega zaimka *quidam*, ki ima v latinščini pogosto slabšalen prizvok in ki ga *Conversio* (najbrž ne slučajno) med vsemi številnimi zgodovinskimi osebami, ki jih navaja, doda samo dvema – Pri-binu in Metodu (v nemščini se dodani atribut podobno slabšalno prevaja kot »ein gewisser«). Zanimivo, da enak slabšalni *quidam* dodaja Metodu tudi poznejši izvleček, *Excerptum de Karentanis*, ki se kot dodatek pogosto objavlja in prevaja hkrati s *Conversio*. V tem izvlečku se Metod označuje kot *quidam Sclavus ab Hystriae et Dalmatiae partibus*: gre za povsem netočno oznako, ki so jo salzburški dostojanstveniki zavestno in načrtno gojili še nekaj stoletij po Metodovi smrti. Zato tem prijetneje preseneča Wolframova nepristranskost, ko nastopa skorajda kot Metodov advokat. Zlonamerno trditev anonimnega avtorja o Metodu, češ da je z nedavno iznajdbo slovanskih črk zakrivil izpodrivanje latinščine in »uglednih latinskih črk« (*litterae auctoriales Latinae*), označuje Wolfram kot *eine Übertreibung* (pretiravanje), pri čemer opozarja tudi na podatek v *Žitje Metodija* (c.17), da se je bogoslužje ob Metodovi smrti opravilo v treh jezikih, v latinskem, grškem in slovenskem jeziku.

Wolfram je drugi izdaji in komentiranemu prevodu anonimne *Conversio* dodal tudi latinski tekst in prevod pisma salzburškega škofa Teotmarja (*Epistola Theotmari episcopi*), ki je nastalo kmalu za *Conversio* (ok. leta 900) in ki se v dikciji in tematiki očitno tudi nanjo navezuje. Doslej je to pismo veljalo za falzifikat, a je nedavno avstrijski latinist Fritz Lošek prepričljivo dokazal njegovo pristnost, o čemer je poročal tudi v referatu na mednarodnem simpoziju »Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo« (septembra 1997 v Ljubljani). (Mimogrede: Fritz Lošek je – dve desetletji po prvi izdaji Wolframove *Conversio* – tudi sam izdal in prevedel *Conversio* za serijo MGH, širši nemški publiki pa je še bolj znan kot prenovitelj popularnega Stowasserjevega Latinsko-nemškega slovarja iz 19. stoletja, ki ga je osvežil in obogatil z besednjakom in odenki srednjeveške latinščine. Lošek velja hkrati za najsubtilnejšega poznavalca »salzburške latinščine 8. stoletja«, ki se ji posveča že od svoje disertacije na dunajski univerzi /1982/,

ki je imela naslov »*Conversio Bagoariorum et Carantanorum – Kritische Edition und deskriptive Grammatik*«.)

Poleg tega je Wolfram novo izdajo anonimne *Conversio* obogatil še z dodatkom štirih že prej objavljenih, a težje dostopnih razprav. Prva se posveča mejnim problemom frankovske države in vprašanjem latinske terminologije, kar je zanimivo tudi za ozemlje naše današnje države. Še bolj je za nas zanimiva druga razprava, ki se – poleg drugega – ukvarja tudi z interpretacijo slovanskih imen v Čedadskem evangelijarju. Najbolj aktualna pa zna biti tretja v vrsti teh razprav, ki se dotika problema državnih tvorb na vzhodu srednjeevropskega prostora, med kakršne je sodila npr. država kralja Sama.

Serijo dodanih razprav zaključuje *Schlusswort*, zgoščena sklepna beseda (p. 355/6), ki vsebuje klic in poziv k strpni interpretaciji brez mitiziranja zgodovinskih pojavov, ki se lahko kaj hitro izrodi v gojišče škodljivih nacionalizmov. Tako Wolframova monografija ne izzveni v znanstveni larvurlartizem, ampak v pomemben in dragocen prispevek k sožitju in boljšemu razumevanju dveh sosednjih narodov in držav. Obenem pa predstavlja tudi tehten prispevek k raziskovanju oblastvenih struktur karolinške države, o katerih se, kot je zapisal Peter Štih (v omenjenem članku o Pribini, p. 212), »naše znanje množi le počasi, postopno in z velikimi naperi, tako da je podoba te problematike danes sicer popolnejša, a obenem tudi precej bolj zapletena.« In ker lahko v tej državni *mega-tvorbi* že pred dvanajstimi stoletji iščemo prve zametke sedanje evropske unije, kamor se – ne samo po geografskem položaju, ampak tudi po zgodovinskih koreninah – vrašča ozemlje današnje Slovenije, pomeni Wolframova knjiga tudi s tega zornega kota aktualen prispevek za nadaljnje poglobljeno raziskovanje naših korenin.

Ne nazadnje naj ponovim še deziderat, ki ga je že pred tremi desetletji zapisal Bogo Grafenauer ob koncu omenjene uvodne študije (p. 14), da bi namreč morali tudi v slovenščini razmišljati o prenovljeni komentirani izdaji tega temeljnega vira in dokumenta naše duhovne in politične zgodovine. Tem bolj, ker ostajajo študije in izsledki naših zgodovinarjev, ki so se v tej zvezi soočali s podobnimi vprašanji in problemi in prihajali velikokrat do presenetljivo podobnih spoznanj, skoraj neopažene. Tako se npr. na koncu Wolframove knjige v seznamu strokovne literature (seznam obsega skoraj štirideset strani!) – poleg Boga Grafenauerja in Milka Kosa – omenjajo samo tri imena slovenskih zgodovinarjev (Ljudmil Hauptmann, Jaro Šašel, Peter Štih). Nikjer omembe Frana Grivca, avtorja sicer ponekod vprašljive, a vendar doslej edine obsežnejše knjige o knezu Koclju, ki se ga Wolframov komentar na več mestih dotika, nikjer razprav Sergeja Vilfana ali Rajka Bratoža, ki se sicer omenja kot urednik, ne pa tudi kot pisec relevantnih razprav, objavljenih večkrat tudi v nemščini (zadnja in po tematiki najbližja, o začetkih slovenske etnogeneze, ki je izšla v knjigi *Grundlagen der slowenischen Kultur* leta 2010 pri Akademiji znanosti v Göttingenu, seveda še ni mogla biti upoštevana, saj sta obe deli šli skoraj istočasno v tisk). Še zlasti nas preseneča, da se npr. iz dveh knjig o začetkih slovenske etnogeneze (*Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und Karolingischer Epoche – Anfänge der slowenischen Etrhnogenese*, Ljubljana

2000), ki obsegata skupaj več kot 1100 strani in kjer je skoraj polovica prispevkov objavljena v nemščini (enega od uvodnih člankov je v njej napisal tudi Herwig Wolfram), omenjata samo dva članka (Fritz Lošek, Uwe Ludwig), ne pa tudi nekaj tistih, ki se še bolj neposredno nanašajo na *Conversio*.

Ne glede na te pripombe pa mora biti Wolframova monografija našim raziskovalcem vzor, stimulans in izziv za nastanek podobno zasnovanega poglobljenega dela v slovenščini, seveda ob primerno večjem upoštevanju izsledkov in dognanj tudi naših slovenskih avtorjev. Izbrane strani iz *Conversio* pa bi kot vzor srednjeveške latinščine morale najti mesto tudi v šolski lektiri na naših gimnazijah, vsaj tistih, ki imajo latinščino v svojem učnem programu.

Kajetan Gantar

Esad Kurtović, **Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosaća**. Sarajevo: Institut za istoriju, 2009, 526 str. (Historijske monografije, knj. 4).

Značilno za proučevanje bosenske srednjeveške preteklosti je, da so se mnogi zgodovinarji odločili za monografsko obdelavo vidnih osebnosti, vladarjev in velikašev. Prav ta biografski pristop pa je omogočil vsestranski vpogled v širša politična in družbena dogajanja v bosenski srednjeveški državi. Tako imamo doslej monografsko obdelane naslednje osebnosti: vojvodo Sandalja Hranića (Jovan Radonić), kneza Pavla Radenovića (Jovan Radonić), vojvodo Hrvoja Vukčića (Ferdo Šišić), hercega Stjepana Vukčića Kosaća (Sima Ćirković) in kralja Trtka II. Tvrtkovića (Pavo Živković).

Esad Kurtović, profesor na Filozofski fakulteti v Sarajevu, je na osnovi novega arhivskega gradiva na novo obdelal velikega vojvodo Sandalja Hranića Kosaća. Sandalj Hranić je eden najpomembnejših velikašev bosenske države s konca 14. in začetka 15. stoletja. Obsežna knjiga o Sandalju Hraniću (je dopolnjena doktorska disertacija) predstavlja rezultat avtorjevega večletnega raziskovalnega dela, predvsem ob upoštevanju doslej neznanega gradiva v Državnem arhivu v Dubrovniku.

Vsebinsko je delo razdeljeno na sedem tematsko-kronološko zaokroženih vsebin. Posamezna poglavja imajo več podpoglavij, v katerih nas avtor opozarja na pomembna vprašanja povezana z delovanjem Sandalja Hranića. V uvodnem poglavju daje izčrpen pregled objavljenega in neobjavljenega arhivskega gradiva ter kritičen pogled na objavljeno literaturo o Sandalju Hraniću. Pri tem se še posebej omejuje na Radonićevo študijo o Sandalju. V poglavjih ki sledijo obdeluje posameznosti iz Sandaljevega življenja, govori o poreklu rodbine Kosaća in njegovemu predniku Vlatku Vukoviću (udeležencu Kosovske bitke). Podrobno obravnava biografije njegovih bratov Vuka in Vukca ter navaja podatke o "četiri kuće plemena Kosaća". Najobsežnejši del knjige je posvečen opisovanju Sandaljevih odnosov do bosenskih vladarjev ter do ostalih velikašev bosanske države (Radosava Pavlovića, Hrvoja Vukčića itd). Nadalje so podrobno opisani odnosi z Dubrovniško republiko, Benetkami, Ogrsko in osmanskimi Turki. V zvezi z obdelavo položaja Sandalja so opisane sicer znane teme iz bosenske zgodovine, vendar sedaj skozi prizmo Sandaljevega delovanja. Posebej izstopajo bosensko-dubrovniška vojna 1403–1404 in sklepanje miru, pa odnosi bosanskega plemstva z ogrskim kraljem Sigismundom Luksemburškim, borbe povezane s kraljevim prestolom, Konaveljska vojna itd.

Eden glavnih avtorjevih ciljev je bil prikazati sposobnosti, kako je Sandalju uspelo obdržati in naprej razviti matično posest svoje rodbine. Kurtoviću je uspelo podati celoten vpogled v Sandaljevo zemljiško posest, ki je znatno preseгла ozemlje, ki ga je podedoval od strica Vlatka Vukovića. To področje je imelo močno gospodarsko podlago zaradi povezanosti z živahnimi komunikacijskimi potmi usmerjeni proti notranjosti Balkana. Podedoval je tudi vojvodski naslov, ki mu je omogočil doseči pomemben družbeni status med najpomembnejšimi predstavniki visokega plemstva. On je bil med tistimi odličniki, ki so ob vladarju odločali o najvažnejših vprašanjih bosenske politike. Posest Vlatka Vukovića je obsegala področje Podrinja i Polimlja, dele Zete in Konavelj ter Dračevico z Novim. Sandaljeva posest pa je

bila na severu in severozahodu omejena z reko Neretvo vse do izliva Neretve v morje, Severna meja je potekala po reki Neretvi, šla nato nad Fočo in Gorazdem na ustje Pive in Tare v Drino. Vzhodna meja je obsegala Polimlje z Mileševim in Plevlje in se ob Brskovu spiščala do Boko Kotorskega zaliva.

Glavni podpornik neapeljske politike Ladislava Neaplejskega v Bosni je bil vojvoda in herceg Hrvoje Vukčić Hrvatinić. V tej borbi je Sandalj Hranić podpiral Hrvojevo politiki. Vrhunec te povezave doseže z ženitveno povezavo s hišo Hrvatinićev. V spremenjenih političnih okoliščinah, ko je prenehala podpora Ladislavu Neapeljskemu, je moral tudi Sandalj Hranić priznati Sigismunda Luksemburškega. Toda priznati je moral dvojno vazalstvo, ki ga je pogojeval ogrsko osmanski spopad v Bosni zaradi delitve interesnih področji na jugovzhodu Evrope. Prisotnost osmanskih Turkov v Bosni in ogrožen od pritiskov nasprotnikov v Bosni, ki so jih vodili Pavlovići in bosenski vladar, se je vojvoda Sandalj približal osmanskim Turkom in nastalo situacijo obrnil v svojo korist. Trajna orientacija do Osmanom mu je prinesla stabilnost, ki jo je plačeval s tributom.

Avtor se dotakne tudi Sandaljeve poslovne aktivnosti. Z razpredenim carinskim sistemom je kontroliral tovorniški promet. Trdna ekonomska moč je potrjena s podatki, da je razpolagal z velikimi količinami srebra, čeprav ni imel na svojem področju srebrnih rudnikov. Kontroliral je tudi enega najprometnejših trgov s soljo v Drijevih in s tem dosegel pomembne dohodke. Med Sandaljevo imetje spadajo mnoge hiše, ki jih je imel v Kotoru, Zadru, Benetkah in Dubrovniku, pa še posest, ki jo je imel na področju Dubrovnške republike. Bil je lastnik bogatega depozita, ki ga je imel v Dubrovniku in Zadru, naložb v Benetkah, dohodkov iz Kotora, Olova in Drijeva (carina od prodaje soli), mogoriša (plačuje Dubrovnška republika), konaveljskega tributa in drugih carin. Po vzoru na kraljev dvor je uredil svoj dvor z lastno pisarno in številnimi poslanci, ki jih je pošiljal v misije, predvsem v Dubrovnik. Preko razpredene mreže odposlancev je prihajal do izčrpnih poročil o dogodkih v neposredni bližini in po Evropi.

Glede verske opredelitve Sandalja avtor poudarja, da je versko pripadnost Sandalja težko ugotoviti, ker je situacija verskega življenja v takratni Bosni zelo zapletena. Čeprav je krščansko opredeljevanje bilo sestavni del srednjeveškega duhovnega izražanja, je bil Sandalj "Crkvi bosenski" verjetno naklonjen. Preko treh zakonov, je bil preko žena povezan tudi z verami svojih žena (pravoslavljem in katolištvom).

Sandalju Hraniću je uspelo ohraniti in razširiti posest plemiške rodbine Kosać. Tako je svojemu nasledniku hercegu Stjepanu Vukčiću zagotovil boljše izhodišče kot ga je imel sam. Njegov naslednik je lahko nadaljeval uspešno politično in gospodarsko politiko in s tem povečal moč Kosać. Delo Esada Kurtovića je pomemben prispevek k proučevanju bosenske srednjeveške zgodovine in podlaga za nadaljnje raziskave.

Na koncu knjige je avtor dodal 5 prilog, v katerih so povzetki oziroma regesti virov, pa tudi objave celotnega teksta dokumenta najdenega v Dubrovnške arhivu. Povzetek je v angleškem jeziku.

Knjiga je opremljena z obsežnim znanstvenim aparatom, izčrpno bibliografijo, tabelarnimi pregledi ter registrom osebnih in krajevnih imen.

Ignacij Voje

Claudio Povolo, **Zanzanù: Il bandito del lago (1576–1617)**, Comune di Tignale, Samozaložba, 2011, 221 str.

Profesor Claudio Povolo je lani izdal monografijo z naslovom Zanzanù, ki se ukvarja s tematiko uporniških praks na področju Gardskega jezera, v sosednji Italiji, v obdobju novega veka. Monografija je zelo zanimiva, ker jo lahko umestimo tako v področje leposlovja kot v področje strokovne literature.

Avtor knjige je redni profesor na beneški univerzi Ca' Foscari in se ukvarja s področjem pravne zgodovine na območju severne Italije (zlasti Veneto in Friuli Venezia Giulia), Istre in Dalmacije. Osredotoča se predvsem na obdobje novega veka in poskuša izluščiti manjše in pomembnejše trenutke, ki so ‚zbežali‘ ostalim zgodovinarjem in so bili ali so še pomembni za določeno skupnost na področju lokalne ali regionalne zgodovine.

Med avtorjeva področja raziskovanja sodi tudi tematika uporniških preživetvenih praks, v katere so umeščeni razbojništvo, banditizem, tihotapstvo itn. Ene med njimi se loteva monografija. Knjiga predstavlja zgodbo posameznika, ki se je po nesrečnem dogodku znašel na nasprotni strani zakona in sprejel, tako rekoč, ‚dodeljeno vlogo‘ kriminalca. Skozi avtorjeve pripoved spoznamo identiteto človeka, z vzdevkom Zanzanù in je bil poznan kot ‚il bandito del lago‘, razbojnik z jezera.

Profesor Povolo nas postavi v obdobje začetka sedemnajstega stoletja, ko Giovanni Beatrice (Zanzanù) izvede krvno maščevanje, ki ga stane imena in svobode, ostaneta pa mu ugled in spoštovanje med ljudstvom. Avtor nazorno predstavi dan, ko se prične petnajstletna razbojniška kariera Zanzanuja, ki se zaključi z njegovo smrtjo med begom pred roko pravice. Skozi pripoved o ‚razbojniku z jezera‘ vidimo, da je pred beneškimi silami pregona neprestano prehajal takratno beneško-avstrijsko mejo. V svojem kratkem, a vendar dinamičnem razbojniškem življenju je venomer jemal premožnim (in nepravničnim) ter pomagal revnim. Ljudstvo mu je vračalo usluge tako, da so mu nudili zatočišče ali ga preprosto niso nikoli predali beneški oblasti.

Zanzanujeva zgodba spominja na vsem dobro znani lik – Robina Hooda. Pri tem je potrebno izpostaviti izjemno podobnost nekaterih življenjskih podatkov italijanskega in angleškega bandita. Oba sta utrpela družinsko tragedijo, ki ju naposled usmeri v maščevanje v obliki razbojništva zoper oblast. Oba vodita lastno tolpo in sodita med najbolj iskane kriminalce v svojem času in na svojem območju. Oba sta poštena in sledita zastavljeni poti, četudi ju vodi v pogubo. Moramo pa biti pozorni na nekatera druga dejstva. Robin Hood je fiktivna osebnost, medtem ko je Zanzanù dejansko obstajal. Prvi se bori proti morilcem očeta, medtem ko se drugi bori proti sistemu, ki ne odobrava krvnega maščevanja in ki ne omogoči Zanzanuju možnosti obrazložitve ozadja svojega dejanja. Prvi, kot se spodobi za pripoved, premaga zlobne sile in se v zaključku poroči s princeso ter živi srečno do konca svojih dni, drugi pa umre po dolgem begu v gozdovih Gardskega jezera, kjer ga pokončajo s strelom in na nečastni način zaključijo življenjsko pot morda enega izmed redkih, dejansko pravičnih razbojnikov.

Idejo za monografijo je avtor dobil po ogledu ex-vota v cerkvi v Montecastinu (občina Tignale), ki je bil posvečen Zanzanuju in na katerem je predstavljen njegov usodni dan. Poslikavo je po naročilu izdelal Giovan Andrea Bertanza, slikar z gardskega območja, ki je živel v istem obdobju in je dobro poznal dogodke povezane z razbojnikom. Ex-voto zelo podrobno predstavi zadnjo bitko razbojnika s predstavniki beneške vlade in je pomemben vir pri sestavljanju življenjske zgodbe Zanzanuja.

Posebnost knjige je, da je deloma napisana v prvi osebi, kar bralca približa zgodbi in preobrazbi lika iz običajnega ter poštenega posameznika v zloglasnega razbojnika. Avtor nas postavi direktno v svet in razmišljanje razbojnika z namenom, da bi lažje razumeli in občutili njegovo življenje. Pisanje v prvi osebi briše mejo med vsebino in bralcem in izpostavlja poseben odnos Povola do Zanzanuja, ki izraža njegovo sočustvovanje in spoštovanje do preučevanega.

Monografija , Zanzanù , je še en dokaz interdisciplinarne usmeritve, ki se je poslužujejo številni raziskovalci v zadnjih letih. Izbrana tematika zahteva večplastni pregled celote, ki se ne sme ujeti zgolj v surova zgodovinska dejstva, ali v populistično obliko biografije. Terja vpogled z več zornih kotov, da se lahko ustvari konkretna in zaključena zgodba. Aspekt interdisciplinarnosti kaže spretnost avtorja in celovitost končnega izdelka, vendar se vse prepletajoče discipline (predvsem nezgodovinske) oklepajo zgodovine kot primarne sfere in njihova umeščenost pridobi predznak površne pojavnosti.

Kontekstualno se knjiga dotika hobsbawmovskega ideala kriminalca, ki je opisan v monografiji ,Bandits‘, v kateri je predstavljena vizija o socialnem banditu, ki izvaja svoja kriminalna dejanja s ,pravično predpostavko‘. Povolo je nakazal, da se naslanja na teorije britanskega zgodovinarja in je ravno s svojo zadnjo publikacijo pokazal, da obstajajo primeri socialnih banditov in da je zanje še dovolj prostora v zgodovini.

,Zanzanù: Il bandito del lago‘ je knjiga, ki običajnemu bralcu približa zgodovino, raziskovalcem pa odpre nove načine mišljenja in ponudi nove pristope ter temelje za bodoče preučevanje sorodnih tematik.

Erik Toth

Matthias Krüger in Isabella Woldt (ur.), **Im Dienst der Nation, Identitätsstiftungen und Identitätsbrüche in Werken der bildenden Kunst**. Hamburg: Akademie Verlag, 2011, str. 408.

Predstavljeno knjigo je leta 2011 izdal Warburg Kolleg v zbirki Mnemosyne, ki od 2005 deluje kot kulturnozgodovinski oddelek Univerze v Hamburgu. Njegovo poslanstvo je oblikovanje foruma za izmenjavo pogledov mladih doktorandov in raziskovalcev s področja kulturne zgodovine in sorodnih disciplin. Prvo posvetovanje je inštitut pripravil spomladi in jeseni 2006 na temo nacionalizacije umetnosti; rezultat posvetovanja je zbornik razprav, ki je predmet predstavitve. V letu 2007 je potekalo posvetovanje na temo ogrožanja slikarskih umetnin od antike do sodobnosti, 2008 in 2009 na temo izoblikovanja umetnikov v tujini, 2010 o tehnikah vpletanja nadnaravnih (magičnih) elementov v slikah od srednjega veka do sodobnosti, 2012 in 2013 na temo portretov.

Urednika ocenjujeta, da je umetnost bila (in je še vedno) tesno povezana z oblikovanjem narodov oziroma narodnih identitet, zato menita, da je posvetovanje izjemno koristno, saj prinaša različne poglede in izkušnje v procesu uporabe in zlorabe umetnikov in umetnin pri narodnem konstituiranju in osmišljanju narodne identitete. V zborniku je predmet obravnave kompleksen odnos med kulturo/umetnostjo in umetniki na eni strani in kolektivnimi skupnostmi na drugi strani, kar je predstavljeno z analizo slik, skulptur, materialov, oceno o obstoju posebnih nacionalnih umetniških slogov, oblikovanja umetnikov in njihovega umeščanja v umetniško-slogovne šole. Ker je predmet obravnave povezave z narodnim kolektivnim skupnostmi so le-te predstavljene v širokem časovnem loku od zgodnjega novega (predmodernih teritorialnih narodnih skupnosti – Nizozemska in Poljska) do obdobja po drugi svetovni vojni (gradnja mavzoleja Mustafe Kemala Atatürka), pri čemer je težišče na obdobju od zadnje tretjine 19. stoletja do druge svetovne vojne. Torej v obdobju, ko so bile umetnine kot specifična oblika ustvarjalnosti umeščene v diskurz o narodni identiteti, narodnih oblikah, posebnih specifičnih narodnih materialih, ali pa so umetnine ali umetniki retrogradno dobili oznako, status in funkcijo sooblikovalcev narodne identitete. Na ta način se je oblikovala nova povezava med motivom umetnine, umetnikom in njeno umeščenostjo v nacionalni kontekst (vsaj na ravni zgodovinskega spomina).

Monografija, ki je primer kulturno-historičnega pristopa, je razdeljena na pet sklopov: Narodni slogi in narodni ornamenti, Narod in avantgarda, Umetnostna geografija, Gradnja objektov in predimenzioniranost narodno-reprezentativnih gradenj ter Narodni miti. Razprave so večinoma v nemščini (ostale so angleščini) in so sicer tudi tesno povezani z nemškimi umetniki in nemškim narodom. Uporabljena sta dva pogleda. Na eni strani so predstavljeni pogledi na dogajanje znotraj kulturniške srenje in njihovo vključevanje umetnini, arhitekturnih zamislih in izvedb, kritik ter predlogov v narodni kontekst in s tem prizadevanje za sooblikovanje identifikacijskega jedra narodne samopodobe. Na drugi strani pa je namenjena pozornost instrumentalizaciji in kategorizaciji umetniških del in kulturnih kritik od zgoraj, tako na ravni države kot tudi kulturnih institucij. V primeru držav je to

namenjeno ideološkemu zaostrovanju v Evropi (v Nemčiji, Italiji in Franciji) v tridesetih letih 20. stoletja.

V prvem sklopu Narodni slogi – Narodni ornamenti so razprave Anne Grosskopf, Vere Wolff, Monike Wagner in Jindřicha Vybiral. Grosskopfova je predstavila pomen in prizadevanje za iskanje posebnega nemškega narodnega arhitekturnega sloga na začetku 20. stoletja, kar obravnava z analizo strategij za organizacijo narodnih in mednarodnih umetniških razstav. Osrednjo pozornost je namenila arhitektu Petru Behrnsu, utemeljitelju t.i. kristalne linije in Darmstadtske šole. Kljub arhitektovi velikopoteznosti se njegove arhitekturne zamisli niso širše uveljavile. V drugi razpravi je Wolffova je predstavila potovanje nemškega arhitekta Bruna Tauta na Japonsko na začetku tridesetih let 20. stoletja. Opozori, da je Taut oblikoval s svojimi potopisi in časopisni članki pogled zahodnega sveta na Japonsko arhitekturo do osemdesetih let 20. stoletja. V razpravi Monike Wagner je predstavljen les kot material in njegov simbolni pomen v nemškem javnem diskurzu. Avtoričina ugotovitev je, da je bil les kot umetniški material cenjen toliko kot je odražal idealizirane kvalitete nemštva – trpežnost, vzdržljivost in obstojnost. V zadnji razpravi v prvem razdelku je Vybiral predstavil oblikovanje posebnega češkega sloga v heterogenem okolju habsburške monarhije v 19. stoletju. Pri tem je primerjal oblikovanju in razvoj znanosti kot svetovljanske, in umetnosti kot izrazito nacionalne ali vsaj regionalne kulturne dejavnosti. Poudaril je, da je bila pobudo za oblikovanje posebnega češkega sloga na stran naročnikov, ki so s tem želel poudariti domoljubno pripadnost Češki, zaradi česar so se uveljavili tradicionalni umetniški pristopi iz 17. stoletja. Kot pomembno prelomnico pri oblikovanju narodnega sloga postavi zlom dunajske borze 1873, in s tem povezane procesa krepitve narodne zavesti. Do dejanskega preloma in oblikovanja posebnega narodnega sloga pa naj bi prišlo šele po razpadu Habsburške monarhije in nastanku Čehoslovaške.

V drugem sklopu Narod in avantgarda so razprave Lynette Roth, Kate C. Kangaslahti in Jennifer Hirsh. Rothova je predstavila problem 'Neue Sachlichkeit', ki je bila, zaradi njene zlorabe v obdobju nacionalsocializma, dolgo prezrta tema. Opozarja na problematičnost delitev umetnikov in kot primer navaja delitev Gustava Friedricha Hartlauba predstavnikov Neue Sachlichkeit na veriste in realiste. Jedro razprave predstavlja refleksije Franza Wilhelma Seiwerta, kritika umetniške srenje in duševnega miljeja weimarske Nemčije. Seiwert, ki je bil član t.i. kölnskih naprednjakov, je kritiziral površinsko samozadostno nemške kulture in umetnosti, kar je označil kot cinično iztrošenost in suhoparnost. To naj bi simbolno predstavljalo slikanje lepih podob prostitutk in s tem nezmožnosti, če že ne celo izogibanja, družbeno angažirani in kompleksni obravnavi teme in drugi sorodnih tem v weimarski Nemčiji. Kangaslahtijeva analizira odnos Francozov in francoske kulture do tujcev od izjemne širokogrudnosti v 19. stoletju do bistvenega poslabšanja odnosa po veliki gospodarski krizi, kar predstavi kot razvoj francoske identitete od pretežno kulturnega do etično utemeljenega nacionalizma. Pri tem pa opozarja na izjemno živahnost in kulturno samozavest Pariza, ki se oblikuje kot posebna Ecole de Paris z množico zasebnih umetniških šol. To občutenje ponazori z navezanostjo Marca Chagala na francosko prestolnico, ki je mesto označeval kot

kraj umetniškega rojstva in s tem izjemnega pomena na njegovo ustvarjanje, razvoj talenta in dojemanje sveta. Hirsheva obravnava ustvarjanje italijanskega slikarja Giorgia de Chirca po prvi svetovni vojni, torej v obdobju po vrhuncu v njegovi karieri. Ob tem opozori, da je v Italiji tudi v obdobju fašizma obstajala liberalnosti na področju slikarske umetnosti. Kljub temu pa je opozorila, da je bilo pomembno sodelovanje s politikom, saj je de Chirco z vstopom k fašistični stranki pridobil povabil za razstavljanje na drugem rimski kvadrinalu (1935) in druga javna naročila. Ker pa ni bil med bolj izpostavljenimi »režimskimi« slikarji, se je lahko po drugi svetovni vojni elegantno distanciral od fašizma.

V sklopu Umetnostna geografija sta razpravi Itaya Sapirja in Matthiasa Krügerja. Sapir je predstavil problematičnost razvrščanju umetnikov po umetniških šolah kot izrazito sodobnem pogledu, ki je že na načelni ravni redukcionističen. Svoje razmišljanje ponazori na primeru slikarja Adama Elesheimerja, ki je kot mlad Frankfurtčan ob koncu 16. stoletja odšel v Benetke in nato v Rim, kjer je ustvaril večino del. Za časa življenja si ni pridobil posebnega ugleda, zaradi česar je bil v enciklopedijah suhoparno predstavljen. Do izjemnega porasta zanimanja zanj pa je prišlo v 30. letih 20. stoletja, kot sta bili izdani dve obsežni monografiji, seveda kot nemškega umetnika, četudi je večino del ustvaril v Benetkah in Rimu. Krüger pa je predstavil simbolni učinek odtenkov v delih Emila Noldeja, ki je v svetlih odtenkih predstavljal naravo in človekov stik z njo, ter na drugi strani mračne predstavitve oblik mestnega življenja. Nolde je imel odklonilen odnos tako do kubizma kot do mestnega življenja.

Sklop Gradnja objektov in predimenzioniranost narodno-reprezentativnih gradenj je najobsežnejši sklop, kar potrjuje pomen prezentiranosti narodnih skupnosti v urbanih središčih. V njem so razprave Britte Hentschel, Monike Pemič, Anne Minta, Jennifer Verhoeven in Burcu Dogramanci. Hentschelova predstavlja dogajanje v Rimu po letu 1870, ko je Papeška država postala del kraljevine Italije, in ko je kralj Viktor Emanuel za svoj rezidenco izbral palačo na Kvirinalu, papeževo poletno rezidenco. Predstavlja priprave urbanističnih načrtov, gradnjo narodno-reprezentativnih stavb (parlament, narodna banka in sodna palača) ter prizadevanjem za simbolno prevrednotenje mestnih stavb. V ta kontekst umešča izbor Panteona za grobnico kraljevske družine. Slovenska umetnostna zgodovinarica Monika Pemič primerja gradnjo narodnega doma v Ljubljani in Mariboru. Opozarja na različne tehnike zbiranje sredstev za gradnjo obeh pomembnih družabnih stavb. Medtem ko so v Ljubljani večino denarja prispevali slovenski meščani, so pri gradnji mariborskega doma slovenskih kulturnih društev prispevali večino rodoljubi s podeželja. Poseben poudarek daje umeščanje obeh stavbišč v mestni organizem. Pri tem opozarja, da je narodno oznako Narodnemu domu v Ljubljani dalo okrasje in ne sam izbor arhitektove zamisli. Ne drži pa njena ugotovitev, da so bile na Kongresnem trgu samo nemške stavbe, saj je bilo društvo Slovenska matica od jeseni 1879 lastnica stavbe na trgu v kateri ima še danes sedež, ki jo je kupila ob bankrotu Zavarovalne banke Slovenija. Minta predstavi prizadevanja verskih skupnosti za gradnjo narodno-reprezentativnih objektov v prestolnici ZDA. Osrednjo pozornost nameni prizadevanjem dveh največjih in najmočnejših verskih

skupnosti (rimo katoliške in protestantske – Episcopal church) ter njuno prizadevanje za pridobitev politične in materialne podpore pri gradnji monumentalnih verskih objektov. Obe skupnosti sta težili, da bi njuni katedrali pridobili statut narodnih svetišč. V teh prizadevanjih, kljub verbalno močnem poudarku vere v ZDA, sta bili neuspešni. Verhoevnova je predstavila Limburško katedralo in njeno umeščanje v nemški narodni diskurz v obdobju nacionalsocializma, tako v kontekstu razprav o izboru gradbenega materiala za restavratorska dela (kamen ali kakšen drug material, ter seveda simbolno vzporejanje kamna z idealiziranimi nemškimi lastnostmi) kot vključevanje vedute katedrale (z avtocestnim viaduktom v ozadju) v narodni spomin. Veduta katedrale z avtocestnim viaduktom je bila tako predstavljena v posebnem spominskem listu, ki je izšel ob rojstnem dnevu Adolfa Hitlerja aprila 1941. Na strukturni ravni pa je predstavila faze instrumentalizacije kulturnega spomenika v nacionalsocialistično ideologijo. Dogramaci je predstavil gradnjo mavzoleja za Mastafo Kemala Atatürka ter nemški vpliv na razvoj turške umetnosti in sekularne družbe ter razvoj turške umetnosti. Atatürk je povabil nemške strokovnjake, da pomagajo pri izgradnji moderne turške države. Zato so nemški strokovnjaki in kulturniki kasneje zastopali stališče, da se prvemu predsedniku Turčije postavil veličasten in reprezentativen spomenik, ki bo na simbolni predstavljalo navzočnost njegovih idej o moderni Turčiji. Gradnja mavzoleja je omogočila osamosvojitve turških umetnikov, h čemur so prispevale tudi mednarodno politične razmere po drugi svetovni vojni.

V sklopu s pomenljivim naslovom Narodni miti so prispevki Miriam Volmert, Isabelle Woldt in Martine Baleve. V prvi razpravi je predstavljeno vključevanje morja in sipin v samopodobo Nizozemcev, ki se prične oblikovati sočasno z bojem za neodvisnost od Špancev od 16. stoletja dalje, pri čemer je kot osnova služilo starejše ljudsko izročilo. Slike morja, sipin in ograjenih vrtov naj bi tematizirale odnos do narave, tako trdi boj pri pridobivanju nove zemlje in hkrati tudi bogastvo, ki omogoča preživetje. Za Volmertovo je posebno pomembna projekcija kolektivnih idealov prizadevanj, ki se počasi, a vztrajno preoblikujejo od lokalne znamenitosti v narodno. Woldtova obravnava fenomen sarmatizma v novem veku kot posledico političnega dogajanja (širjenje poljske države proti vzhodu) in njegov vpliv na umetniško (re)prezentacijo. Pri tem primerja vpliv sarmatistične ideologije na področju slikarstva in arhitekture. Ugotavlja, da je imel sarmatizem velik vpliv na prikazovanje oblačilne kulture, medtem ko takšen vpliv pri arhitektonski rešitvah ni opazen, saj so podeželski dvorci zgrajeni pod francoskim in italijanskim vplivom. Baleva obravnava vpliv slik pokola pri Bataku na oblikovanje bolgarskega spomina na bolgarsko vstajo spomladi 1876 proti osmanski državi. Opozori na velik vpliv zasidranih predstav zahodnega sveta o Balkanu in Turkih, ki ima svoj izvor v protiturških propagandi na začetku novega veka. Poljski umetnik Antoni Piotrowski je 16 let po tragičnem dogodku naslikal podobo masakra, ki je sprožil bolgarsko vstajo protu Turkom. Pri tem pa se je očitno opiral na sodobne reportaže angleškega novinarja, četudi je v spominih kot vir navedel obsežno delo Stojanova Zacharija, ki je delo izdal nekaj mesecev potem ko je bila slika že razstavljena na prvi bolgarski narodni razstavi v Plodivu. Baleva zaokroži zbornik razprav z

opozorilom, da ima podoba pokola negativen vpliv na sodoben odnos večinskega prebivalstva do Pomakov. Knjiga, ki predstavlja zanimivo branje, prispeva k refleksiji o aktualnosti umetniških (re)prezentacij in njihovega umeščanja ter vpliva na oblikovanje narodne in drugih (sub)identitet.

Željko Oset

Aleksander Lorenčič, **Prelom s starim in začetek novega**, Tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990–2004). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012. 520 strani (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones ; 15).

Dvajset let po razpadu Jugoslavije, ki ni pomenil le političnega, pač pa tudi gospodarski prelom, smo dobili izpod peresa Aleksandra Lorenčiča knjigo, ki govori o slovenskem prehodu iz socialističnega gospodarstva v kapitalistično. Že na začetku je potrebno povedati, da nam lahko knjiga ponudi tudi nekaj odgovorov na vprašanja, ki si jih zastavljamo v hudi krizi, s katero se spopadamo na prelomu iz prvega v drugo desetletje 21. stoletja.

Slovenski prehod v kapitalizem je predstavljen kot postopen. Postopnost, namesto šok terapije in trenutnega reza s preteklostjo, piše Lorenčič ekonomisti danes ocenjujejo diametralno nasprotno. Na eni strani posamezniki to mehak prehod označujejo kot najuspešnejši med tranzicijskimi državami, na drugi strani pa so ostri kritiki, ki pravijo, da je bil ta prehod najslabše izveden ravno v Sloveniji, in da je zgodba o uspehu, le puhlica.

Po uvodnem opredeljevanju pojma tranzicija se Lorenčič loti pojasnjevanja gospodarskega stanja in razpadanja Jugoslavije v osemdesetih letih. Avtor poudarja, da je bila Jugoslavija gospodarsko zlomljena že v drugi polovici sedemdesetih let, ko se ni prilagodila po znani naftni krizi. Standard je padel na vrednosti iz šestdesetih let in vsi poskusi reševanja so bili neuspešni. Lorenčič z besedami nekdanje predsednice Zveznega izvršnega sveta Milke Planinc pojasni, da je bil glavni krivec partija, ki se ni bila pripravljena ukloniti nujnosti približevanja tržnemu gospodarstvu. Velika gospodarska težava je bila tudi različna stopnja razvitosti posameznih delov Jugoslavije. Slovensko gospodarsko stanje v osemdesetih je delilo usodo jugoslovanske krize – stagnacija, razkorak med uvozom in izvozom, rast cen. Bilo je nekaj načrtov rešitve, v praksi pa je poskusil svojega realizirati novi predsednik ZIS Ante Marković, ki pa svoje različice šok terapije ni uspel izpeljati. Reforma, ki jo je začel konec leta 1989 je do jeseni 1990 že ovenela.

Gospodarska reforma ni bila prioriteta demokratske vlade, saj se je resneje lotila preoblikovanja gospodarskega sistema šele konec leta 1990. V prvi polovici leta 1991 so bili sprejeti nekateri ukrepi, ko so slovensko gospodarstvo že trgali od jugoslovanskega. Kako različni so bili občutki temelječi na zanosu odmikanja od Beograda in trezno presoje bodočega razvoja je po Lorenčiču lepo izrazil Jože Mencinger, ki je povzemal razmišljanja in občutke javnosti in ekonomistov, ki so na eni strani videli gospodarski razcvet in Švico za prvim ovinkom, in drugo stranjo, ki je predvidevala popoln gospodarski polom. Prehod v kapitalistično gospodarstvo je pomenil prehod iz družbene lastnine v zasebno, premik od industrije v storitvene dejavnosti, od velikih podjetij k manjšim, preusmeritev z jugoslovanskega trga na zahtevnejše zahodne trge in iz ekonomije ponudbe v ekonomijo povpraševanja. Slovenija je imela na začetku prehoda v kapitalistično gospodarstvo kar nekaj prednosti pred ostalo vzhodno Evropo. Zanimivo si je danes vsaj poskusiti odgovoriti na Mencingerjevo vprašanje iz leta 1991 ali bo Slovenija te prednosti znala obdržati. Na našo najhujšo hibo pa je, kot povzema Lorenčič, že pred časom opozoril Božo

Repe, namreč, da so po osamosvojitvi strankarski interesi slovenskih političnih strank prevladali nad nacionalnimi. Tudi za zgodovinarja je na mestu vprašanje ali je dvajset let po osamosvojitvi in v času hude gospodarske krize kaj drugače?

Dober vpogled v slovenski gospodarski razvoj po osamosvojitvi je mogoč skozi tabele in grafikone. Branje tabel, preglednic in grafikonov nam ponudi hiter vpogled v gospodarsko stanje Slovenije v skoraj desetletju in pol po razglasitvi samostojnosti. Podatki pa se le hiter vpogled, ozadje pa je moč razbrati v podrobnem branju Lorenčičevega teksta. Mnogi se bomo spomnili različnih zgodb, katerih ena plat je vidna tudi v podatkih o npr. visoki inflaciji, ki smo ji bili priča še do konca leta 1992. Ali veliki brezposelnosti in propadu npr. mariborske kovinske industrije. Socialistična družba ni poznala brezposelnosti. V Sloveniji je bilo leta 1987 1,4 % brezposelnih, šest let kasneje pa 14,4 %. Stavke so postale nekaj vsakdanje, nekaj česar smo se morali navaditi, saj tega v prejšnjem režimu tako rekoč ni bilo.

Druga polovica devetdesetih je bila po hudem padcu v začetku devetdesetih let, leta uravnoteženega razvoja, ki ga Lorenčič prikazuje v poglavju imenovanem *Obdobje brezvetrja*. To so bila leta, ko smo se začeli približevati Evropski uniji. V teh letih je Slovenija nadoknadila tranzicijski padeč. Lorenčič navaja, da smo leta 1996 dosegli gospodarsko razvitost iz leta 1990 in dve leti kasneje 1998 stopnjo iz leta 1987, pred začetkom padanja bruto družbenega proizvoda. Leta 1997 je Slovenija že dosegla stopnjo razvitosti najmanj razvitih članov EU, Grčije in se približala Portugalski. Začetek novega stoletja je nekaj težav povzročala inflacija, ki je imela delno domače delno pa tudi zunanje vzroke.

Prvega maja 2004 je Slovenija dosegla svoj strateški cilj vse od osamosvojitve, vstopila je v Evropsko unijo. Ne nepomemben element gospodarskega položaja v državi je tudi njena zadolženost. Skupen slovenski dolg se je od leta 1993 do 2000 povečal za več kot trikrat.

Privatizacija je bila pomemben element preoblikovanja gospodarskega sistema. O tem so tekle burne ter zanimive razprave in nasprotovanja, tudi spori, med zagovorniki različnih načinov privatizacije. Kot se spomnimo smo nazadnje dobili lastninske certifikate. Privatizacija pa pravzaprav še vedno ni končana. Posebno poglavje je bila privatizacija stanovanj. Eni večjih žrtev tranzicije, polomu gospodarstva v Mariboru je avtor namenil celo poglavje.

Ob spremembi gospodarske sistema, pa tudi sicer, se v gospodarstvu pojavljajo namerne napake in tudi kriminalna dejanja. Gospodarstvo so pretresale tudi različne afere, za katere pa po Lorenčiču v glavnem velja izrek, »*Tresla se je gora, rodila se je miš*«.

Gospodarstvo posamezne države ni izolirano okolje, pač pa nujno povezano z gospodarstvom drugih držav. V zadnjem delu knjige Lorenčič predstavlja gospodarski prehod iz socializma v kapitalizem na Češkem, Madžarskem in Poljskem. Prehodi so si podobni v smislu privatizacije in vzpostavljanja kapitalističnih gospodarskih temeljev, vendar različni glede na stanje pred prehodom in različne izbrane poti. Na nekaj zadnjih straneh je prikazano stanje na Hrvaškem in v Srbiji, kot drugem in tretjem najmočnejšem gospodarstvu nekdanje Jugoslavije.

Naj predstavitev končam s besedami avtorja iz povzetka. »Slovenija po formalnem zaključku tranzicije ni dežela, kjer se cedita samo med in mleko. ... Pričakovanja glede prehoda v tržno gospodarstvo so bila velika, drznil bi si reči, da prevelika (podobno kot v drugih tranzicijskih državah). To se danes izrazito kaže kot nemoč in brezup ljudi, ter nerazumevanje obstoječega sistema. Gospodarska kriza je te občutke najverjetneje še stopnjevala.

Bojan Balkovec

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis

1. Temeljne usmeritve

Zgodovinski časopis objavlja razprave v slovenskem, angleškem, nemškem, francoskem, italijanskem in hrvaškem jeziku. Ostale prispevke (krajše članke, ocene, poročila ipd.) objavlja v slovenskem jeziku.

Prispevki naj bodo po možnosti napisani v pisavi Times New Roman. Običajna velikost črk je 12, razmak med vrsticami pa 1,5.

Za jezikovno korektnost prispevkov so dolžni poskrbeti avtorji, prav tako so odgovorni za strokovno in znanstveno korektnost prispevkov.

Vsak prispevek mora vsebovati poštni in elektronski naslov avtorja ter njegovo telefonsko številko.

Prispevke je potrebno oddati v tiskani in elektronski obliki na naslov uredništva: Uredništvo Zgodovinskega časopisa, Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, SI-Ljubljana; info@zgodovinskicasopis.si ali peter.stih@guest.arnes.si. Naslov datoteke sestavljata ime in priimek avtorja.

Prispevkov, ki jih uredništvo Zgodovinskega časopisa sprejme v objavo, avtorji ne smejo hkrati poslati drugi reviji.

Za prevod izvlečkov in povzetkov v tuj jezik poskrbi uredništvo.

Razprave so recenzirane, recenzentski postopek je anonimen.

Uredništvo prispelega gradiva ne vrača.

2. Navodila za pripravo prispevkov

Uredništvo bo v postopkih za objavo upoštevalo le prispevke, ki bodo pripravljene v skladu s sledečimi navodili.

Razprave:

Razprava mora vsebovati naslednje elemente, ki si sledijo po navedenem vrstnem redu:

- glavni naslov razprave (male tiskane črke, velikost črk 16, okrepjeno, središčna poravnava);
- ime in priimek avtorja (velikost črk 12, okrepjeno, središčna poravnava);
- izvleček oz. sinopsis (velikost črk 10), ki naj v prvem odstavku vsebuje: priimek in ime avtorja (okrepjeno), avtorjeva izobrazba in strokovni/znanstveni naziv, avtorjev poštni in elektronski naslov. Drugi odstavek naj vsebuje naslov razprave (okrepjeno). Tretji odstavek naj vsebuje izvleček vsebine (skupaj s presledki do okvirno 600 znakov), četrti odstavek pa do 5 ključnih besed;
- besedilo razprave (velikost črk 12), v katerem naj bodo jasno označena mesta za slikovno gradivo, ki ga je potrebno predložiti ločeno. Odstavki naj bodo brez vmesnih vrstic in se začinjajo z zamikom od levega roba. Naslovi (pod)poglavji so okrepjeni in pisani z malimi tiskanimi črkami;
- povzetek razprave, ki naj vsebuje njen naslov (male tiskane črke, velikost črk 12, okrepjeno) ter ime in priimek avtorja, naj skupaj s presledki okvirno obsega do 6000 znakov.

Poročila, krajši zapisi, knjižne ocene:

- poročila s simpozijev, konferenc in drugih dogodkov vsebujejo točen naslov dogodka ter datum in kraj prireditve (male tiskane črke, velikost črk 12, okrepjeno);
- knjižne ocene vsebujejo ime in priimek avtorja ali urednika (razprto, velikost črk 12), naslov knjige (okrepjeno), založbo, leto in kraj izida, število strani.

Pri tem tipu prispevkov sta ime in priimek avtorja prispevka navedena na njegovem koncu na desnem robu.

Pri vseh prispevkih naj avtorji zelene poudarke v besedilu označujejo s *poševnimi črkami* in ne s podčrtavanjem ali okrepitvijo.

3. Citiranje

Citiranje je obvezno v opombah pod črto (velikost črk 10). Na koncu prispevka mora slediti seznam uporabljenih virov in literature (velikost črk 12), ki vsebuje vse v prispevku citirane vire in literature.

V opombah se določeno delo ali vir citira samo na skrajšan način in sicer na sledeč način: priimek avtorja, *kratka oznaka citiranega dela (naj ne presega treh besed in v poševnih črkah)*, navedba strani (okrajšano) (npr. Grafenauer, *Mesto Simona Rutarja*, str. 11). Smiselno se ta določba uporablja tudi pri citiranju arhivskih in objavljenih virov ter gradiva z medmrežja.

V seznamu virov in literature na koncu ločeno navedemo vire (arhivske, objavljene, ustne, časopisne ipd.) in literaturo (naslovi sklopov so pisani z malimi tiskanimi črkami, okrepitveno). Znotraj teh sklopov je gradivo navedeno po abecednem redu priimkov avtorjev (urednikov, fondov itd.); enote istega avtorja pa so razvrščene kronološko. Seznam vsebuje samo popolne navedbe citiranih del oziroma gradiva:

- pri arhivskih virih navedemo ime arhiva, ime fonda ter po potrebi številke fasciklov ali škatel;
- pri monografijah navedemo: priimek in ime avtorja: *naslov (in podnaslov) (v poševnem tisku) monografije*. Naslov serije, v kateri je monografija objavljena (po potrebi). Kraj izida: ime založbe, leto izida (npr. Gestrin, Ferdo, *Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991);
- pri člankih navedemo: priimek in ime avtorja: naslov članka. *Naslov periodike ali zbornika (v poševnem tisku)*, za periodiko še letnik, leto, strani celotnega članka (npr. Grafenauer, Bogo, Mesto Simona Rutarja v slovenski historiografiji. *Goriški letnik* 3, 1976, str. 9–19). Pri zborniku za naslovom članka navedemo: (po potrebi ime in priimek urednika). *Naslov zbornika*. Kraj, leto izida, strani celotnega članka (npr. Janša-Zorn, Olga: Turizem v Sloveniji v času med vojnami (1918–1941). *Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov*. Ljubljana, 1996, str. 78–95).

4. Slikovno gradivo

Zgodovinski časopis načeloma objavlja le črno-belo slikovno gradivo.

Slikovno gradivo sprejema uredništvo le v elektronski obliki in v visoki resoluciji (300 dpi), shranjeno nestisnjeno v datoteko vrste TIFF.

Slikovno gradivo (fotografije, grafikoni, tabele, zemljevidi itd.) je potrebno priložiti ločeno (v tekstu naj bo označena samo lokacija gradiva) v posebni mapi (datoteki) z avtorjevim imenom in priimkom.

Slikovno gradivo mora vsebovati odgovarjajoče podnapise z navedbo vira.

Uredništvo Zgodovinskega časopisa

Instructions for authors

1. Basic Submission Instructions

Zgodovinski časopis (Historical Review) publishes papers in Slovene, English, German, French, Italian, and Croatian languages. Other contributions (short articles, reviews, reports, etc.) are published in Slovene.

Contributions should be written in Times New Roman, size 12, with 1,5 line spacing.

The authors are solely responsible for linguistic and scientific accuracy of their contributions. Each contribution should contain postal and E-mail address of its author, together with his/her phone number.

Contributions should be submitted in printed format as well as by e-mail to the editorial office: Uredništvo *Zgodovinskega časopisa*, Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, SI-Ljubljana; info@zgodovinskicasopis.si or peter.stih@guest.arnes.si. The name of the submitted file should consist of its author's name and surname.

Contributions that have been approved for publication by the editors should not be submitted for publication elsewhere.

Translation of abstracts and summaries into a foreign language shall be provided by the editors.

The papers are subject to peer review evaluation; the reviewers remain anonymous.

Contributions submitted for publication shall not be returned to their authors.

2. Submission Information

In order to be considered for publication all submissions should be prepared according to the following guidelines:

Papers:

All papers must conform to the style guide below and should contain the following elements listed in the following order:

- Title (lowercase letters, font size 16, bold, center).
- Author's name and surname (font size 12, bold, center).
- Abstract (font size 10). Its first paragraph should contain author's surname and name (bold), education, professional/academic title, postal and e-mail address. The second paragraph should contain the paper's title (bold). The third paragraph should contain an abstract of the paper's contents (not to exceed approximately 600 characters, including spaces). The fourth paragraph should contain up to 5 key words.
- Text (font size 12) with clearly indicated spaces for illustrations (which should be submitted separately). There should be no double spacing between paragraphs. Each paragraph should start with indentation for the left margin. Chapter (and subchapter) titles should be written in lowercase letters, bold.
- Summary should contain the paper's title (lowercase letters, font size 12, bold) and author's name and surname. The summary should not exceed 6000 characters, including spaces.

Reports, Short Articles and Notes, Book Reviews:

- Reports from conferences and other events should contain the exact title, date, and location of the event (lowercase letters, font size 12, bold).
- Book reviews should contain the name and the surname of the author or editor (expanded spacing, font size 12), book title (bold), publisher, year and place of publication, number of pages.

The name and the surname of the author of contributions of this type should be listed on the right-hand side at the end of the text.

Desired emphases should be written in *italics* rather than underlined or in bold letters.

3. Citations (Footnotes)

Citations should be written as footnotes at the bottom of the page (font size 10). The text should be concluded with a list of all sources and literature (font size 12) that have been cited within the text.

When citing a work or a source in a footnote the following (abbreviated) format is used: author's surname, *a short title of the cited work (written in italics, it should not exceed three words)*, and page number (abbreviated) (i.e. Grafenauer, *Mesto Simona Rutarja*, p. 11). The same format is used for the citing of archival, published, and online sources.

Alphabetical listing of all references should be placed at the end of the text, with sources (archival, published, oral, newspaper, etc.) and literature listed separately (titles of each type of references should be written in lowercase letters, bold). Within each reference type, material should be listed alphabetically according to the surname of the author (editor, fund, etc.); several works of the same author should be listed chronologically. The listing of references should contain only complete citations of cited works or material:

- Archival sources: archive name, fund name, and (when necessary) number of file storage folder or box.
- Monographs: author's surname and name, *title of monograph (and subtitle) in italics*. Title of the series in which the monograph has been published (when necessary). Place of publication: publisher, date (i.e. Gestrin, Ferdo, *Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991).
- Articles: author's surname and name: title of article. *Title of periodical or miscellany (in italics)*; in case of periodicals, the title should be followed by volume number, date, cited page(s) (i.e. Grafenauer, Bogo, *Mesto Simona Rutarja v slovenski historiografiji. Goriški letnik* 3, 1976, pp. 9–19). In an edited miscellany the title of the article should be followed by: (surname and name of editor – when necessary). *Title of miscellany*. Place of publication, date, cited page(s) (i.e. Janša-Zorn, Olga: *Turizem v Sloveniji v času med vojnama (1918–1941). Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov*. Ljubljana, 1996, pp. 78–95).

4. Graphic Materials

Zgodovinski časopis generally publishes graphic materials only in black and white. They should be submitted in electronic form and in high resolution (300 dpi), saved in non-compressed TIFF file format.

Graphic materials (photographs, graphs, tables, maps, etc.) should be submitted separately (with their correct positions clearly marked in the text), in a separate folder (file) marked with author's name and surname.

Graphic materials should always carry a caption explaining the image and its source.

Editors